

Ida Bakstevold og Maren Bratseth Daling

En deskriptiv undersøkelse av karakteristika hos personer dømt for sedelighetsforbrytelser mot barn: er det en sammenheng mellom komponenter i risikovurderingsinstrumenter og tilbakefall?

Hovedoppgave i Profesjonsstudiet i psykologi

Veileder: Kirsten Rasmussen

Trondheim, november 2018

Ida Bakstevold og Maren Bratseth Daling

En deskriptiv undersøkelse av karakteristika hos personer dømt for sedelighetsforbrytelser mot barn: er det en sammenheng mellom komponenter i risikovurderingsinstrumenter og tilbakefall?

Hovedoppgave i Profesjonsstudiet i psykologi
Veileder: Kirsten Rasmussen
Trondheim, november 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for psykologi

FORORD

Seksuelle overgrep mot barn er et dagsaktuelt og omfattende tema. Bidrag i forebyggende arbeid mot dette, herunder kunnskap om kjennetegn ved barneovergripere, er viktig. Denne hovedoppgaven har vært en selvstendig deskriptiv studie som i sin helhet er utført av artikkelens forfattere. I Appendiks B vises en redegjørelse av arbeidsfordelingen. Det har vært både utfordrende, lærerikt og spennende å arbeide med denne tematikken. Å samarbeide om en slik hovedoppgave har vært en positiv opplevelse, og har gitt erfaringer vi begge tar med oss videre. En stor takk rettes til vår veileder Kirsten Rasmussen, som har bidratt med gode råd og utfyllende svar på de mange spørsmål vi har stilt.

SAMMENDRAG

Seksuelle overgrep mot barn er et betydelig samfunnsproblem. Denne studien har sett på karakteristikk ved 91 personer med tilbakefall til sedelighetsforbrytelser mot barn, samt om funnene samsvarer med elementer brukt i risikovurderingsverktøy. Utvalget består av personer som i lagmannsretten i Norge er dømt for gjentatte seksuelle overgrep mot barn i perioden 1992-2017. Datamaterialet består av saksreferater fra disse rettsavgjørelsene. SPSS er benyttet for å gjøre deskriptive analyser av datamaterialet. Fremtredende karakteristika ved utvalget synes å være at barneovergriperne er godt voksne ved tilbakefall, og at de oftest har en ikke-familiær relasjon til fornærmede. Videre har utvalget relativt god helse og få rusproblemer, og få beskrives med seksuelle avvik. De synes å være spesifikke i sin kriminalitet da de har et lite variert kriminelt rulleblad. Funnene indikerer at RRASOR bare delvis er passende, mens SVR-20 anses ikke å være passende til bruk i risikovurdering av barneovergripere.

INNHALDSFORTEGNELSE

INNLEDNING	6
Forekomst i Norge.....	6
Hva er seksuelle overgrep?.....	7
<i>Seksuelle overgrep i rettslig forstand</i>	8
Konsekvenser av seksuelle overgrep.....	10
Forekomsten av tilbakefall til sedelighetslovbrudd hos barneovergripere.....	11
Vurdering av tilbakefallsrisiko hos barneovergripere	11
<i>RRASOR</i>	12
<i>SVR-20</i>	12
Avgrensning av studien.....	13
METODE	14
Datagrunnlag	14
Utvalg	14
Fremgangsmåte for innhenting av data	14
Inklusjonskriterier	14
Eksklusjonskriterier.....	15
Skåring av utvalget.....	15
RESULTATER	16
Karakteristika ved domfelte	16
<i>Kjønn og alder</i>	16
<i>Familieforhold</i>	17
<i>Sysselsetting og økonomi</i>	17
<i>Helsetilstand</i>	17
<i>Oppvekstforhold</i>	17
<i>Tidligere strafferettslige forhold</i>	17
<i>Siste strafferettslige forhold</i>	18
<i>Barnepornografi</i>	18
<i>Antall fornærmede barn ved siste dom</i>	18
<i>Erkjennelse av begåtte sedelighetsforbrytelser</i>	18
<i>Bagatellisering</i>	18
<i>Bruk av makt</i>	18
Karakteristika ved fornærmede	20
<i>Kjønn og alder</i>	20
Karakteristika ved overgrepssituasjonen(e)	20
<i>Lokalisasjonen for overgrepene</i>	20
<i>Relasjonen mellom domfelte og fornærmede</i>	20
Rettpsykiatriske vurderinger og bruk av særreaksjon.....	21
<i>Sakkyndigvurdering</i>	21
<i>Risikovurdering</i>	21
<i>Særreaksjon</i>	22
DISKUSJON	22
Er overgripers alder av betydning for residiv?.....	22

Vil barnets kjønn ha innvirkning på risikoen for nye overgrep?.....	24
Vil relasjonen mellom overgriper og barnet ha betydning for gjentakelsesfare?.....	25
Vil domfeltes helsetilstand ha betydning for gjentakelsesfare?	27
<i>Rusmisbruk</i>	27
<i>Alvorlig psykisk lidelse</i>	28
<i>Psykopati</i>	29
<i>Seksuelle avvik</i>	30
Er de domfelte selv utsatt for seksuelle overgrep i barndommen?.....	32
I hvilken grad er barneovergripere involvert i andre former for kriminalitet?.....	33
Andre funn.....	34
<i>Alderspreferanse</i>	34
<i>Barnepornografisk materiale</i>	35
<i>Kjønn</i>	35
<i>Særreaksjon</i>	36
Begrensninger ved studien	36
Oppsummering og konklusjon	37
REFERANSELISTE	39
APPENDIKS	44
Appendiks A: Operasjonalisering og registrering av variabler	44
Appendiks B: Fordeling av arbeid.....	48

INNLEDNING

Seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem som kan få store konsekvenser for de som rammes. Gjennom tiden er det avdekket mange saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn. Disse viser et stort mangfold i hvordan seksuelle overgrep skjer, og hvilke mennesker som utsetter barn for dette. I 2008 startet avsløringen av det som skulle bli omtalt som «Alvdal-saken». Det ble avdekket at fire barn ble seksuelt misbrukt av flere voksne fra høsten 2003 til sommeren 2007, da barna var mellom seks og tolv år. Fem voksne ble i 2011 tiltalt for en rekke av overgrepene, og blant de var det to kvinner og tre menn. Som hovedtiltalte var mor og daværende stefar for to av barna. Disse ble av oppnevnte rettspsykiatere erklært som pedofile. Videre var et samboerpar i nabolaget, som også involverte sine to egne barn i overgrepene, tiltalt. Også en ytterligere nabomann var tiltalt for medvirkning i dette som ble en av Norges mest omtalte overgrepssaker (NRK, udatert; Solem, Tommelstad & Ridar, 2011).

I november 2016 startet andre rystende avsløringer gjennom opprullingene av overgripere på Internett i den såkalte operasjon «Dark Room». I forbindelse med denne operasjonen, ble det innen slutten av mai 2017 rapportert at minst 300 barn var blitt grovt seksuelt utnyttet og misbrukt gjennom overgrep som var delt via nettet. På samme tidspunkt var 84 personer siktet. I sakene knyttet til «Dark Room» er alle de siktede menn bosatt i forskjellige deler av landet, og de er i alle aldre og samfunnslag. Blant de er det både menn som har egne barn, og menn som ikke har det. Overgrepsofrene er barn helt fra spedbarnsalder og opp til 15 år (Otterlei, Engen, Akerbæk & Løset, 2016; Otterlei & Øystese, 2017). Alvdal-saken og operasjon «Dark Room» er bare to av utallige saker hvor barn utsettes for rystende, grove overgrep.

Forekomst i Norge

Det er vanskelig å si noe nøyaktig om hvor mange barn som utsettes for seksuelle overgrep. Store mørketall kan skjule seg bak statistikken som finnes. Også hvem som utfører overgrepene er vanskelig å si noe konkret om. Det er forsøkt å kartlegge forekomsten av seksuelle overgrep mot barn i Norge. Blant annet ble det i en studie utført av Steine et al., (2012) undersøkt forekomst av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge, hvor respondentene var mellom 18 og 80 år. De fant at 34,9 % av kvinnene og 12,7 % av mennene rapporterte å ha opplevd seksuelle krenkelser (seksuelt krenkende atferd,

handling og/eller omgang) før fylte 16 år. I en studie fra Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble det funnet at 29 % av kvinnene og 7 % av mennene i deres utvalg hadde opplevd minst én form for seksuell krenkelse i løpet av oppveksten. Blant de seksuelle krenkelsene var eksempelvis å ha blitt befølt og/eller presset til seksuelle handlinger mot sin vilje, blitt eller blitt forsøkt tvunget eller truet til samleie eller oralsex, samt blitt utsatt for samleie mot sin vilje da de sov eller var for beruset til å motsette seg det. Tallene er vist å være ganske stabile over tid (Løvgren, Mossige, Huang & Stefansen, 2016). I en voksenstudie ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) ble det funnet at 21,2 % av kvinnene og 7,8 % av mennene rapporterte å ha blitt utsatt for minst én form for seksuelt overgrep eller krenkelse før de fylte 18 år (Thoresen & Myhre 2014). Det ser med dette ut til at nærmere en tredjedel av alle kvinner og opptil omtrent en åttendedel av alle menn har opplevd seksuelle overgrep som barn. Med utgangspunkt i tall som dette, og sannsynligvis store mørketall, er det åpenbart at seksuelle overgrep er et betydelig samfunnsproblem.

I alle undersøkelsene synes jenter å være mer utsatt for seksuelle overgrep enn gutter. I studiene fra NOVA og NKVTS, er det vist at overgriperne overveiende har vært menn når ofrene har vært kvinner. Noen flere kvinnelige overgripere var involvert i seksuelle overgrep utført mot menn i deres barndom. I NKVTS sin studie var det likevel hovedsakelig mannlige overgripere også når det gjaldt de mannlige ofrene, mens det i studien fra NOVA var flest kvinner som hadde forgrepet seg på mennene. Det ble i begge disse studiene kartlagt et bredt spekter av relasjoner mellom overgriperne og ofrene. I NOVA-studien var de fleste overgriperne bekjent eller venn/kjæreste av, eller fremmede for ofrene. Foreldre, steforeldre, besteforeldre og andre slektninger eller familie var imidlertid også representert i begge studiene.

Hva er seksuelle overgrep?

Det finnes flere definisjoner på hva seksuelle overgrep er. Som regel legges det til grunn at det innebærer utøvelse av tvang eller utnyttning for å oppnå seksuell aktivitet. Norsk Helseinformatikk definerer seksuelle overgrep mot barn som forhold hvor barn og ungdom dras med på seksuelle handlinger de ikke er modne for, forstår eller samtykker til (Norsk Helseinformatikk, udatert).

Seksuelle overgrep i rettslig forstand. Den norske straffeloven tar for seg hva seksuelle overgrep innebærer. Lovens formuleringer om seksuallovbrudd ble endret fra og med 1. oktober 2015 (Straffeloven, 2005), og seksuelle lovbrudd omtales nå under kapittel 26. Datamaterialet i denne studien består av brudd på straffeparagrafene §§ 195 og 196 (gammel versjon av Straffeloven). Derfor refereres det til disse her. Kapittel 19 i norsk straffelov (Straffeloven, 1902) beskrev frem til 2015 den juridiske definisjonen av seksuelle overgrep. Her skilles det mellom seksuell atferd, seksuell handling og seksuell omgang. Senter mot incest og seksuelle overgrep i Sør-Trøndelag (SMISO) beskriver seksuell *atferd* som krenkende eller uanstendig atferd som kan forekomme i ord eller handlinger, og kan innebære blant annet blotting og visning av pornografi. Seksuell *handling* beskrives som ulike former for fysisk kontakt, og kan eksempelvis være berøring av intime kroppsdelar samt å forlede barn under 16 år til å utvise slike handlinger. Seksuell *omgang* omfatter ulike fysiske handlinger som for eksempel samleie, og er den mest alvorlige av disse tre. Seksuell omgang omfatter penetrering, vaginalt, oralt eller analt med fingre, gjenstander eller kjønnsorgan. Overgrep begått mot personer under 16 år, som er den seksuelle lavalderen i Norge, regnes som seksuelle overgrep mot barn. Seksuell omgang med barn under 16 år er i utgangspunktet straffbart, uten hensyn til om barnet selv har tatt initiativ eller har samtykket (SMISO, udatert; Straffeloven, 2005).

De relevante straffeparagrafene benyttet i denne studien som omfatter begrepet seksuell *omgang* med barn er følgende:

§ 195. Den som har seksuell omgang med barn under 14 år, straffes med fengsel inntil 10 år. Dersom den seksuelle omgangen var samleie, er straffen fengsel i minst 3 år.

Fengsel inntil 21 år kan idømmes dersom

- a) handlingen er begått av flere i fellesskap,
- b) handlingen er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte,
- c) handlingen er foretatt overfor barn under 10 år og det har skjedd gjentatte overgrep,
- d) den skyldige tidligere har vært straffet etter denne bestemmelsen eller etter § 192, eller
- e) fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse. Seksuelt overførbar sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom, jf. smittevernloven § 1-3 nr. 3 jf. nr. 1, regnes alltid som betydelig skade på legeme eller helse etter denne paragrafen.

Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld.

Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort eller settes under det lavmål som følger av første ledd annet punktum dersom de som har hatt den seksuelle omgangen, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.

§ 196. Den som har seksuell omgang med barn under 16 år, straffes med fengsel inntil 6 år.

Fengsel inntil 15 år kan idømmes dersom

- a) handlingen er begått av flere i fellesskap,
- b) handlingen er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte,
- c) den skyldige tidligere har vært straffet etter denne bestemmelsen eller etter § 192 eller § 195, eller
- d) fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse. Seksuelt overførbar sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom, jf. smittevernloven § 1-3 nr. 3 jf. nr. 1, regnes alltid som betydelig skade på legeme eller helse etter denne paragrafen.

Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort dersom de som har hatt den seksuelle omgangen, er omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling.

Konsekvenser av seksuelle overgrep

Å bli utsatt for seksuelle overgrep kan få store ringvirkninger for de det gjelder. Personer som rammes av slike overgrep er vist å ha en økt risiko for et bredt spekter av psykiske og somatiske problemer. Eksempelvis har en metaanalyse vist at personer som har opplevd seksuelle overgrep i barndommen, kan ha større risiko for å utvikle blant annet depresjon, angst (inkludert posttraumatisk stress og tvangssymptomer), dissosiering, psykotiske symptomer, rusmisbruk, seksuelle problemer, personlighetsforstyrrelser, selvskading, selvmordstanker og selvmordsatferd (Maniglio, 2009). Videre er det funnet at seksuelle overgrep i barndommen også er assosiert med etterfølgende nedsatt fysisk helse, herunder blant annet mage-/tarmproblemer, smertetilstander og hjerte-/lungesyntomer, samt overvekt (Irish, Kobayashi & Delhanty, 2010).

Nettopp fordi det kan ha så store konsekvenser for de som utsettes for overgrep, er forebyggende arbeid særlig viktig. Å bedre beskytte barn mot seksuelle overgrep kan bidra til å hindre omfattende helseproblemer og andre ettervirkninger for de berørte. I en kunnskapsoversikt utarbeidet av NKVTS, er det vist at det finnes flere typer forebyggende tiltak rettet mot overgrep mot barn. Et eksempel når det gjelder seksuelle overgrep, er skolebaserte undervisningsprogrammer som skal lære barn strategier for å unngå overgrep. Evalueringer av slike programmer viser imidlertid at de ikke nødvendigvis fører til reduksjon i antall overgrep, til tross for økt kunnskap og ferdigheter blant barna (Glad, Øverlien & Dyb, 2010).

En annen tilnærming for å forebygge seksuelle overgrep mot barn, kan være arbeid rettet mot overgripere. I dette arbeidet vil det være sentralt å ha kunnskap om hva som kjennetegner personer som forgriper seg på barn. Det er trolig vanskelig, om ikke umulig, å forske på barneovergripere før de seksuelle overgrepene blir avdekket eller før disse personene selv oppsøker hjelp. Det man derimot har mulighet til å studere, er overgripere som dømmes for sedelighetsforbrytelser, og som gjentatte ganger blir dømt for dette. Kjennetegn ved personer som har tilbakefall til overgrep vil være av stor betydning hva gjelder forebygging av nye seksuelle overgrep mot barn. Straffedømte barneovergripere vil aldri representere alle barneovergripere, men de er imidlertid en del av helheten, og det er denne gruppen som vil være tilgjengelig for risikovurdering.

Forekomsten av tilbakefall til sedelighetslovbrudd hos barneovergripere

En del studier har sett på tilbakefallskriminalitet hos sedelighetsdømte. Studiene skiller imidlertid sjeldnere mellom tilbakefall blant barneovergripere og de som utfører sedelighetsforbrytelser mot voksne. Studier av tilbakefall har ofte benyttet ulik definisjon og tidsforløp hva gjelder residivisme, noe som vanskeliggjør generalisering fra slike resultater.

Når det gjelder studier som har skilt mellom barneovergripere og voldtektsforbrytere i sin forskning kan det her nevnes Hanson, Steffy og Gauthier (1993), som undersøkte tilbakefallskriminalitet hos 197 barneovergripere. De fant at 42 % av barneovergriperne på nytt ble straffet for seksualforbrytelser, voldelige forbrytelser eller begge deler, og 10 % av utvalget ble straffet på nytt 10-31 år etter løslatelse.

En annen studie (Prentky, Lee, Knight & Cerce 1997) fant at 32 % av barneovergriperne i deres utvalg hadde tilbakefall til sedelighetslovbrudd innen 15 år, og 37 % innen 20 år etter løslatelse. Av voldtektsmennene i utvalget derimot, hadde 26 % av disse tilbakefall til sedelighetslovbrudd innen 25 år etter løslatelse. Rice og Harris (1997) fant lignende mønster i sin analyse, hvor barneovergripere hadde høyere risiko for seksuell tilbakefallskriminalitet sammenlignet med voldtektsforbrytere og de som forgriper seg både på barn og voksne. Det motsatte viste seg å være gjeldende når det gjaldt ikke-seksuell voldelig tilbakefallskriminalitet.

I følge Rosenqvist og Rasmussen (2004) har tilbakefallrisikoen ved seksualforbrytelser generelt blitt sett på som lavere enn for annen kriminalitet. Til tross for dette tyder tidligere studier på at gjentakelsesfaren ved seksualforbrytelser er svært langvarig, og risikoen kan være gjeldende etter 30 års oppfølgingstid.

Vurdering av tilbakefallsrisiko hos barneovergripere

Ordet risiko er nært knyttet opp til begrepene fare og sannsynlighet (Bernstein, 1996). Risiko kan anses som en fare hvor det foreligger ufullstendig kunnskap og informasjon, og hvor forekomsten aldri kan forutsies med sikkerhet. Begrepet omhandler omfanget av skaden, sannsynligheten for at faren skal forekomme, hyppighet av skade og hvor umiddelbar faren antas å være (Janus & Meehl, 1997). Risikobegrepet omhandler også alvorlighetsgraden av konsekvensene ved handlingen (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

Risikovurdering kan forstås som en prosess der man prøver å identifisere og undersøke fare, med den hensikt å redusere sannsynligheten for denne faren. Risikovurdering utføres av fagfolk på ulike arenaer, og kan benyttes i forbindelse med blant annet vurdering for

varetektsfengsling frem til rettssak, vurdering av permisjoner, bruk i behandlingsplanlegging, vurdering av samvær eller i spørsmål om løslatelse (Nøttestad & Goksøyr, 2004). Innen rettspsykiatrien i Norge er risikovurdering i hovedsak aktuelt i forbindelse med judicielle observasjoner. Individuer kan idømmes særreaksjon dersom retten finner at det antas å være en nærliggende fare for at lovbryteren på nytt vil begå en alvorlig forbrytelse (Rosenqvist & Rasmussen, 2004).

Det finnes ulike tilnærminger til risikovurdering. Såkalt aktuarisk bedømmelse av risiko innebærer bruk av instrumenter som tar utgangspunkt i godt dokumenterte statistiske variabler om enkeltpersoner. Det beregnes risiko for den enkelte personen basert på gruppedata. Variablene i slike vurderingsinstrumenter er bygd opp hovedsakelig på bakgrunn av empiri. Aktuariske instrumenter er ment for prediksjon av farlighet, ikke for å måle egenskaper eller trekk ved den enkelte. De skal måle en spesifikk risiko hos en spesifikk gruppe over et bestemt tidsrom. Slike instrumenter rommer imidlertid ikke kliniske vurderinger av en person (Rosenqvist & Rasmussen, 2004).

Strukturerte kliniske vurderinger har prevensjon av farlig atferd som målsetting. Med slike vurderinger er det et fokus på å iverksette tiltak for å forhindre at den som vurderes blir farlig i fremtiden. Strukturerte kliniske vurderinger kombinerer aktuarisk og klinisk bedømmelse av risiko. Det benyttes sjekklister som kombinerer både statiske (uforanderlige) og dynamiske (potensielt foranderlige) variabler for å vurdere risiko for fremtidig vold (Rosenqvist & Rasmussen, 2004). Helsedirektoratet (2018) anbefaler at helsetjenestene bruker strukturert klinisk vurdering av voldsrisiko, for å få et helhetlig bilde av mulig risiko.

RRASOR. Den aktuariske skalaen Rapid Risk Assessment for Sexual Offence Recidivism (RRASOR) er utarbeidet med utgangspunkt i forskning omkring prediktorer for seksuell vold. Det ble utført regresjonsanalyser for å finne hvilke variabler som i syv ulike studier skilte seksualovergripere med tilbakefall fra seksualovergripere uten tilbakefall. RRASOR består av fire variabler som predikerer tilbakefallsrisiko til seksuelle overgrep. Variablene som utgjør risiko etter dette instrumentet er tidligere seksuallovbrudd, en alder under 25 år, dersom offeret er gutt, og en ikke-familiær relasjon til barnet (Hanson, 1997).

Harris et al. (2003) evaluerte fire aktuariske instrument som er utviklet for å predikere tilbakefall til vold og sedelighetsforbrytelser. De fant at den prediktive nøyaktigheten var høyere for barneovergripere enn for voldtektsforbrytere, spesielt ved instrumentet RRASOR.

SVR-20. Sexual Violence Risk-20 (SVR-20) er en strukturert klinisk sjekklister eller utredningsmetode for å vurdere risiko for seksuell vold, ofte i rettslige sammenhenger. Metoden benyttes som oftest i tilfeller hvor et individ har begått eller påstås å ha begått en

seksuell voldshandling. SVR-20 er utviklet på bakgrunn av empiriske studier med fokus på hvilke faktorer som skiller seksualovergripere fra ikke-overgripere, og faktorer som assosieres med tilbakefall til seksuell vold. SVR-20 er ikke standardisert og gir ikke norm- eller kriteriebaserte skårer (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

De 20 faktorene i SVR-20 deles inn i tre hovedgrupper. Den første hovedgruppen omtales som psykososial fungering og gjenspeiler i hovedsak faste eller relativt stabile forhold ved individet. Av risikofaktorer kan her nevnes seksuelt avvik, offer for overgrep i barndommen, psykopati, alvorlig psykisk lidelse, rusmisbruk og tidligere lovbrudd. Alle faktorene i den andre hovedgruppen består av elementer som omhandler de tidligere overgrepene, som blant annet bagatellisering eller benekting av disse. Den siste hovedgruppen omfatter risikofaktorer knyttet til individets fremtidsplaner (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

Avgrensning av studien

Ikke alle barneovergripere har tilbakefall til seksuelle overgrep mot barn. Det å kunne skille barneovergripere med tilbakefall fra barneovergripere uten tilbakefall vil være et stort og viktig steg i forebygging av barneovergrep. Bruk av ulike risikovurderingsinstrument kan være et nyttig hjelpemiddel i vurdering av overgripernes gjentakelsesrisiko.

Risikovurderinger av personer som begår seksuelle overgrep blir blant annet benyttet i norske strafferettsaker. Er det egentlig slik at risikovurderingsverktøy som anvendes i dag i tilstrekkelig grad baseres på oppdatert kunnskap om seksualforbrytere, herunder barneovergripere? Kan det stilles spørsmålstegn ved enkelte variabler som antas å være sterke risikomarkører blant denne gruppen kriminelle? Det er ikke, etter hva vi vet, foretatt en evaluering av den prediktive validiteten ved risikovurderingsinstrumentet RRASOR på et norsk utvalg bestående av barneovergripere.

I takt med ny vitenskapelig forskning kan det forekomme at nye risikofaktorer for seksuell vold identifiseres eller at faktorer som tidligere ble ansett som viktige viser seg å være av liten verdi (Nøttestad & Goksøyr, 2004). Vurdering av risiko for fremtidig kriminalitet bør altså være fundert i aktuell forskning, slik at det inkluderer virkelige risikovariabler. I denne studien vil det i hovedsak fokuseres på aktuariske variabler da det er denne typen informasjon som er tilgjengelig gjennom saksdokumentene. Det sentrale spørsmålet i denne studien er følgende: *Er det noe som kjennetegner personer som gjentatte ganger begår seksuelle overgrep mot barn, og samsvarer dette med elementer som utgjør risikovurderingsverktøy som benyttes i Norge i dag?*

METODE

Datagrunnlag

I denne studien ble data samlet inn fra databasen til Lovdata. Lovdata er en privat stiftelse opprettet av Justisdepartementet og Det juridiske fakultet i Oslo. Den består av rettslig informasjon og inneholder blant annet lover, forskrifter, forarbeider, stortingsdokumenter, rundskriv, uttalelser, og rettsavgjørelser (Lovdata, udatert). Det er rettsavgjørelser, herunder deres saksreferater, som er anvendt som datamateriale i denne studien. Disse saksreferatene er offentlig tilgjengelig materiale, og er anonymisert før de gjøres tilgjengelig via Lovdata. Enhver har tilgang til dokumentene ved opprettelse av brukerkonto for Lovdata Pro.

Utvalg

Denne studien baserer seg på et utvalg som har vært tilgjengelig gjennom Lovdata, og er med det et bekvemmelighetsutvalg. Studien består av 91 saksreferater, og det totale antallet gjerningspersoner er 91. Det totale antall registrerte fornærmede i de aktuelle sakene er 232 barn.

Fremgangsmåte for innhenting av data

Datamaterialet ble samlet inn i løpet av vinter og vår 2018. I innsamlingen ble det brukt seks forskjellige søk på Lovdata. Søkeordene var 1) «tidligere straff» «§195», 2) «tidligere dømt» «§195», 3) «tidligere domfelt» «§195», 4) «tidligere straff» «§196», 5) «tidligere dømt» «§196» og 6) «tidligere domfelt» «§196». Dette ga treff på 718 saksreferater fra straffesaker i lagmannsretten da søk ble gjort uten synonymer og i perioden 1992-2017.

Saksreferatene fra Lovdata ble gjennomgått grundig for innhenting av ulik informasjon, i hovedsak informasjon om de domfelte, men også opplysninger omkring de fornærmede og forhold ved rettssaken.

Inklusjonskriterier

Benyttede inklusjonskriterier er at tiltalte ble dømt etter minst §§ 195 eller 196, og at domfelte også *tidligere* var straffet for seksuelle overgrep mot barn i form av seksuell atferd,

seksuell handling, seksuell omgang eller besittelse/distribusjon/produksjon av barnepornografi.

Eksklusjonskriterier

Benyttede eksklusjonskriterier i studien er saksreferater som ikke innebar domfellelse etter §195 eller §196, der tiltalte ble frifunnet, der tiltalte ikke tidligere var straffet, der tiltalte var tidligere straffet for andre forhold enn seksuelle overgrep mot barn, samt saker som kun omhandlet lagmannsrettens behandling av andre forhold. Like saksreferater som dukket opp i flere søk, og saker som omhandlet samme gjerningsperson ble også utelatt.

Følgende saksreferater ble dermed ekskludert: 123 saksreferater der gjerningspersonen ikke ble dømt etter §195 eller §196 i lagmannsretten, 171 saksreferater der domfelte ikke tidligere var straffet, 172 saksreferater der tidligere straff ikke omhandlet seksuelle overgrep mot barn, 64 saksreferater som manglet tilstrekkelig informasjon om hva tidligere domsavsigelser omhandlet eller om gjerningspersonen tidligere var straffet, 18 saksreferater på grunnlag av at tiltalte ble frifunnet, 65 saksreferater som overlappet, 4 saksreferater som innebar samme person som allerede var inkludert i utvalget, og 10 saksreferater som angår andre forhold (som konverteringsdom, kjennelsesdom, kun oppreisningserstatning og lignende). I alt ble 627 saker ekskludert etter disse eksklusjonskriteriene.

Skåring av utvalget

Enkelte saksreferater fra lagmannsretten hadde svært begrenset med informasjon, og av den grunn ble det hentet relevante opplysninger i saksreferater fra tingretten dersom disse var tilgjengelige. Etter grundig gjennomgang av saksreferatene og registrering av tilgjengelig informasjon, ble en endelig variabelliste utformet. Variablene er basert på forskningslitteratur vedrørende risikofaktorer for utførelse av nye seksuelle overgrep, hvilken informasjon som var mulig å hente ut fra saksreferatene, og hva som er relevant med tanke på formålet med studien. Dataene ble deretter kodet, og brukt i deskriptive analyser utført i Statistical Package of the Social Sciences (SPSS), versjon 25.

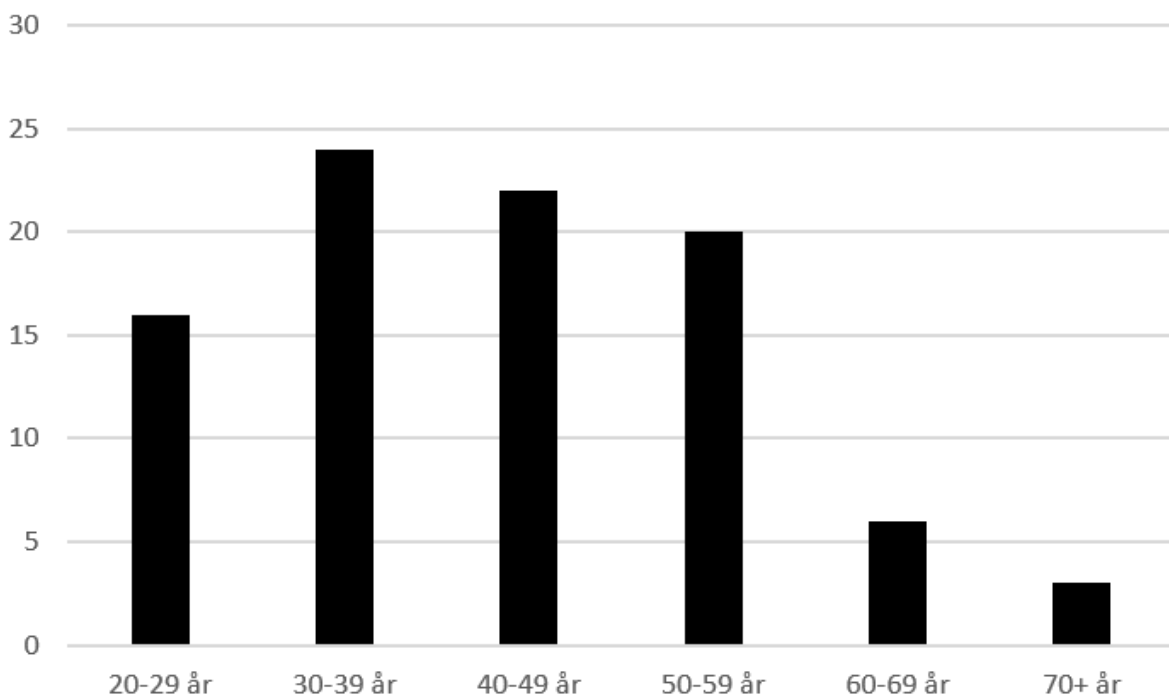
Variablene ble delt inn i fire grupper: karakteristika ved domfelte, karakteristika ved fornærmede, karakteristika ved overgrepssituasjonen(e), og informasjon om rettspsykiatriske forhold. Når det gjelder karakteristika ved domfelte, ble det registrert data om kjønn og alder, familieforhold, arbeidssituasjon og økonomi, fysisk og psykisk helse, rus-/alkoholproblemer, oppvekstforhold, samt informasjon fra tidligere og siste strafferettslige forhold. Angående

karakteristika ved de fornærmede, ble kjønn og alder skåret. Videre er det for karakteristika ved overgrepssituasjonen(e) registrert data om lokalisasjonen ved overgrepene, samt om relasjonen mellom domfelte og fornærmede. Til slutt ble informasjon om rettspsykiatriske forhold skåret ved data angående bruk av rettspsykiatriske sakkyndige, risikovurderinger og særreaksjon. En redegjørelse for de ulike variablene og hvordan disse er operasjonalisert finnes i Appendiks A.

RESULTATER

Karakteristika ved domfelte

Kjønn og alder. Utvalget ($n=91$) består av 90 menn (98,9 %) og én kvinne (1,1 %). Aldersspennet på de domfelte er fra 20 til 70 år. Gjennomsnittsalderen er 42,0 år (SD = 12,8 år), mens både median og modus er 41 år. Dette indikerer at det foreligger en relativt jevn fordeling i alder. En oversikt over aldersfordelingen ved siste beviste overgrep, er fremstilt i Figur 1.

Figur 1. De domfeltes aldersfordeling ved siste beviste overgrep, vist ved frekvensfordeling.

Familieforhold. Av alle de domfelte, er rundt halvparten (51,6 %) oppgitt å ha barn, mens 5,5 % ikke har barn. I 42,9 % av utvalget mangler det informasjon om dette. Omtrent halvparten (50,5 %) av de domfelte er eller har vært gift, samboende eller i kjæresteforhold, mens én (1,1 %) er beskrevet som aldri å ha vært i parforhold. Det manglet informasjon om nåværende eller tidligere parforhold i underkant av halvparten (48,4 %) av saksreferatene.

Syssetting og økonomi. Det er redegjort for at 35,2 % av utvalget var i arbeid eller under utdanning ved tidspunkt for rettssak, mens 14,3 % var arbeidsledige. 18,7 % var ufør eller hadde en form for attførsordning eller lignende, mens 6,6% var pensjonister. Det mangler informasjon om syssetting hos en fjerdedel (25,3 %) av de domfelte.

Når det gjelder inntekt, er 6,6 % av de domfelte beskrevet som å ha ingen inntekt, og rundt en femtedel (20,9 %) har 1-199 000 kroner i inntekt per år. Videre er rundt en femtedel (20,9 %) beskrevet som å ha inntekt på 200 000-399 000 kroner, mens 3,3 % har 400 000-599 000 kroner i inntekt per år. Det manglet imidlertid informasjon om inntekt hos nesten halvparten (48,4 %) av utvalget.

Helsetilstand. 12,1 % av de domfelte er beskrevet som på nåværende eller tidligere tidspunkt å ha svekket fysisk helse, og tilsvarende andel (12,1 %) har eller har hatt rus og/eller alkoholproblemer. I overkant av en fjerdedel av utvalget (26,4 %) beskrives som å ha en psykiatrisk diagnose. Herunder beskrives personlighetsforstyrrelser for nesten en sjettedel (16,5 %). Den personlighetsforstyrrelsen som hyppigst forekommer i utvalget er dyssosial personlighetsforstyrrelse.

Av de domfelte er 5,5 % oppgitt å ha en psykisk utviklingshemming. 9,9 % beskrives med mangelfullt utviklede sjelsevner, mens 1,1 % beskrives med varig svekkede sjelsevner. To domfelte (2,2 %) beskrives med både mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner.

Når det gjelder pedofili, er dette beskrevet i 30,8 % av saksreferatene. Herunder har 14,3% av de domfelte fått diagnosen pedofili, mens 16,5 % beskrives med pedofile trekk.

Oppvekstforhold. Omtrent hver sjettede person i utvalget (16,5 %) beskrives som å ha hatt en belastende barndom. Videre skal 11,0 % selv ha opplevd seksuelle overgrep i barndommen.

Tidligere strafferettslige forhold. Som vist i Tabell 1, er 68,1 % av de domfelte *kun* straffet for sedelighetsforbrytelser tidligere, mens 31,9 % er straffet også for andre lovbrudd ved tidligere dom. 8,8 % av de domfelte er tidligere straffet for voldsforbrytelser og/eller trusler, 1,1 % for narkotikaforbrytelser, 13,2% for vinningsforbrytelser, og 19,8 % for andre forbrytelser enn de overnevnte. Noen av de domfelt vil her falle inn i flere av kategoriene for andre typer lovbrudd.

Siste strafferettslige forhold. Som det fremgår av Tabell 1, blir 78,0 % av de domfelte *kun* dømt for brudd på §§195, 196 og eventuelt andre sedelighetsforbrytelser mot barn ved siste rettssak. I overkant av en femtedel (22,0 %) dømmes for andre forhold *i tillegg til* seksuelle overgrep ved siste dom. 14,3 % er i tillegg dømt for bruk av trusler eller voldsforbrytelser, 2,2 % for narkotikaforbrytelser, 6,6 % for vinningsforbrytelser og 13,2 % for andre forbrytelser enn de overnevnte. Enkelte domfelt vil her falle inn i flere av kategoriene for andre typer lovbrudd.

Barnepornografi. I Tabell 1 fremgår det at besittelse, produksjon og/eller distribuering av barnepornografi er noe 22,0 % av utvalget er dømt for enten ved siste dom eller i tidligere dommer.

Antall fornærmede barn ved siste dom. Videre i Tabell 1 vises det at i underkant av to tredjedeler (61,5 %) av de domfelte har forgrepet seg på ett barn. 16,5 % har forgrepet seg på to barn, mens i overkant av en femtedel (22,0 %) har forgrepet seg på tre eller flere barn.

Erkjennelse av begåtte sedelighetsforbrytelser. Angående erkjennelse av de begåtte handlinger, er også dette vist i Tabell 1. 15,4 % av de domfelte tilstår sedelighetsforbrytelsene de er tiltalt for. Rundt en femtedel (20,9 %) tilstår delvis overgrepene, mens i overkant av en tredjedel (37,4%) nekter straffskyld. I en femtedel (20,9 %) av saksreferatene mangler det konkret informasjon om erkjennelse, men de domfelte har anket bevisvurderingen under skyldspørsmålet fra tingretten. Totalt 5,5 % av saksreferatene mangler beskrivelse omkring erkjennelse.

Bagatellisering. Det er oppgitt at 28,6 % av de domfelte bagatelliserer de seksuelle overgrepene, mens slik bagatellisering ikke er beskrevet for de resterende 71,4 % av utvalget, som vist i Tabell 1.

Bruk av makt. Det er gjennom saksreferatene beskrevet at i overkant av en femtedel (22,0 %) av de domfelte utøvde fysisk vold under overgrepet, og nesten en fjerdedel (23,1 %) utførte verbale trusler i forbindelse med overgrepet (se Tabell 1).

Tabell 1*Karakteristika ved domfeltes strafferettslige forhold*

	Andel domfelte <u>(n=91)</u>	
	N	%
Domfeltes tidligere strafferettslige forhold		
Kun sedelighetsforbrytelser	62	68,1
Straffet for annet i tillegg til sedelighetsforbrytelser	29	31,9
Voldsforbrytelser og/eller trusler	8	8,8
Narkotikaforbrytelser	1	1,1
Vinningsforbrytelser	12	13,2
Annet	18	19,8
Domfeltes siste strafferettslige forhold		
Kun sedelighetsforbrytelser	71	78,0
Straffet for annet i tillegg til sedelighetsforbrytelser	20	22,0
Voldsforbrytelser og/eller trusler	13	14,3
Narkotikaforbrytelser	2	2,2
Vinningsforbrytelser	6	6,6
Annet	12	13,2
Straffet for barnepornografisk materiale		
Besittelse, produksjon og/eller distribuering	20	22,0
Antall fornærmede barn ved siste dom		
Ett barn	56	61,5
To barn	15	16,5
Tre til fire barn	14	15,4
Fem til ni barn	5	5,5
Minst ti barn	1	1,1
Erkjennelse av begåtte sedelighetsforbrytelser^a		
Tilstår	14	15,4
Tilstår delvis	19	20,9
Nekter straffskyld	34	37,4
Domfelte anket bevisvurderingen under skyldspørsmålet	19	20,9
Bagatellisering		
Bagatellisering beskrives	26	28,6
Bagatellisering beskrives ikke	65	71,4
Bruk av makt		
Beskrivelse av fysisk vold under overgrepet	20	22,0
Beskrivelse av verbale trusler i forbindelse med overgrepet	21	23,1

Note. ^a Informasjon om dette er ikke spesifisert i en viss andel av saksreferatene.

Karakteristika ved fornærmede

Kjønn og alder. Når det gjelder kjønn på de fornærmede i siste rettssak, har 58,2 % av de domfelte forgrepet seg kun på jente(r). 35,2 % av de domfelte har forgrepet seg kun på gutt(er). Andelen som har forgrepet seg på begge kjønn, er 6,6 %.

Med utgangspunkt i de fornærmedes alder ved første overgrep i siste straffesak, har 14,3 % av de domfelte i utvalget forgrepet seg på barn i alderen 0-5 år. Videre har 54,9 % forgrepet seg på barn i alderen 6-10 år, og 57,1 % forgrepet seg på barn i alderen 11-15 år. Enkelte domfelte vil her falle inn i flere av alderskategorier hvis de har flere fornærmede.

Andelen domfelte som er dømt for å ha forgrepet seg på to eller flere barn er 38,5 %. Når det gjelder aldersspennet mellom eldste og yngste fornærmede i saker hvor domfelte har flere fornærmede, har rundt halvparten (51,4 %) forgrepet seg på barn med et aldersspenn på maks to år. Totalt 82,9 % av de domfelte har forgrepet seg på barn med et aldersspenn på fem år eller mindre.

Karakteristika ved overgrepssituasjonen(e)

Lokalisasjonen for overgrepene. Lokalisasjon for overgrepene er vist i Tabell 2. Som det fremgår av denne, har litt over halvparten av de domfelte forgrepet seg på de mindreårige på privat arena, og omtrent en sjudel på offentlig arena. Andelen domfelte som har utført overgrep(ene) på både privat og offentlig arena, er i overkant av en fjerdedel. For 4,4 % av de domfelte mangler det informasjon om lokalisasjonen for overgrepet.

Relasjonen mellom domfelte og fornærmede. I overkant av en fjerdedel (27,5 %) av de domfelte, har begått seksuelle overgrep kun mot fornærmede de er i familie med. Av de som er i familie, er det her inkludert foreldre, besteforeldre og onkler, samt at det også er medregnet ikke-biologiske foreldre og besteforeldre. 61,5 % av de domfelte har begått overgrep kun mot fornærmede de ikke er i familie med. Andelen domfelte som har forgrepet seg på barn både innenfor og utenfor familien, er 8,8 %. Det mangler informasjon om relasjonen mellom domfelte og fornærmede i 2,2 % av saksreferatene.

En nærmere beskrivelse av de ulike relasjonene mellom domfelte og fornærmede er vist i Tabell 2. Her vil en og samme domfelt kunne falle inn under flere relasjoner dersom det er flere fornærmede i samme straffesak. Som det fremgår av Tabell 2, er domfelte en bekjent av fornærmedes familie i en tredjedel av tilfellene. Videre gjelder en fjerdedel av relasjonene ukjent eller tilfeldig bekjentskap, mens en av syv domfelte er steforelder til den fornærmede. Informasjon omkring relasjon mangler i 4,4 % av saksreferatene.

Tabell 2*Karakteristika ved overgrepssituasjonene*

	Andel domfelte (<i>n</i> =91)	
	<i>N</i>	%
Lokasjonen for overgrepene^a		
Privat arena	51	56,0
Offentlig arena	13	14,3
Både privat og offentlig arena	23	25,3
Relasjon^a		
Innad i familie	25	27,5
Utenfor familie	56	61,5
Både innad i og utenfor familie	8	8,8
Biologisk forelder - barn	9	9,9
Steforelder- stebarn	13	14,3
Besteforelder - barnebarn	3	3,3
Stebesteforelder - stebarnebarn	2	2,2
Onkel - onkelbarn	6	6,6
Domfelt er bekjent av fornærmedes familie	30	33,0
Fornærmede er venn med domfeltes barn	7	7,7
Kjæresteforhold mellom domfelt og fornærmede	5	5,5
Domfelt og fornærmede møttes over Internett	6	6,6
Ukjent/tilfeldig bekjentskap mellom domfelt og fornærmede	23	25,3

Note. ^a Informasjon om dette er ikke spesifisert i en viss andel av saksreferatene.

Rettspsykiatriske vurderinger og bruk av særreaksjon

Sakkyndigvurdering. I underkant av halvparten (45,1 %) av saksdokumentene fra lagmannsretten har beskrevet bruk av rettspsykiatrisk sakkyndighetsvurdering, mens det i litt over halvparten (54,9 %) av sakene ikke er beskrevet bruk av slike sakkyndige.

Risikovurdering. Ved risikovurdering av de domfelte, er det oppgitt bruk av strukturerte kartleggingsverktøy som SVR-20 eller HCR-20 i rundt én av ti (9,9 %) av saksreferatene. I nesten en tredjedel (28,6 %) av saksreferatene er det redegjort for en risikovurdering uten at strukturelle kartleggingsverktøy er nevnt. I nesten to tredjedeler (61,5 %) av saksreferatene er ikke risikovurdering nevnt.

Særreaksjon. Av de domfelte i utvalget er det nesten en tredjedel (29,7 %) som idømmes forvaring (eller sikring) i lagmannsretten. Litt over to tredjedeler (70,3 %) beskrives ikke som å idømmes en særreaksjon.

DISKUSJON

Formålet med denne studien har vært å undersøke kjennetegn ved personer som gjentatte ganger begår seksuelle overgrep mot barn, og om dette samsvarer med komponenter som inngår i risikovurderingsverktøy som benyttes i Norge i dag. Funnene indikerer et mangfold både med tanke på personkarakteristika ved overgriperne og omstendighetene rundt overgrepssituasjonene. Enkelte kjennetegn forekommer imidlertid forholdsvis ofte i denne gruppen av barneovergripere. Det er varierende grad av samsvar mellom resultatene fra studien og variabler som benyttes i risikovurderingsverktøy.

Er overgriperens alder av betydning for residiv?

Når det gjelder alder på overgriperne ved deres siste beviste overgrep, er den i hovedsak jevnt fordelt i utvalget for denne studien. I gjennomsnitt er overgriperne 42 år, hvor den yngste er 20 år og den eldste 70 år. Generelt er det veletablert at yngre kriminelle er mer tilbøyelige for tilbakefall til nye kriminelle handlinger (Långström, Sjöstedt & Grann, 2004). En metaanalyse av residiv blant seksualforbrytere (Hanson & Bussière, 1998) fant at særlig ung alder er relatert til tilbakefall til forbrytelser av seksuell karakter.

Hanson (2002) undersøkte tilbakefallsrate hos mannlige seksualforbrytere, og fant at barneovergripere ofte er eldre enn voldtektsforbrytere (de som forgrep seg på andre voksne). Voldtektsforbryterne var i gjennomsnitt 32 år, mens barneovergriperne i gjennomsnitt var 38 år. Til sammenligning er gjennomsnittsalderen i vår studie noe høyere. Videre fant Hanson (2002) at for voldtektsforbrytere minsket risiko for tilbakefall stødig med alder.

Barneovergriperne som begikk seksuelle overgrep mot barn *utenfor* familien, viste derimot lite reduksjon i tilbakefallsrisiko inntil 50-årsalder. Aldersgruppen med størst tilbakefallsrisiko i denne gruppen, var mennene mellom 25 og 35 år. Dette kan indikere at overgripere som forgriper seg på barn utenfor familien har mindre risiko for tilbakefall etter 50-årsalder, mens de mellom 25 og 35 år har større sannsynlighet for å ha tilbakefall til seksuelle overgrep mot barn. Tilbakefallsraten hos personer som begikk seksuelle overgrep

mot barn *innad* i egen familie, ble funnet å være lav, bortsett fra overgripere i alderen 18-24 år. De mellom 18-24 år hadde størst risiko for tilbakefall blant de som forgrep seg på barn innad i familien (Hanson, 2002). Det ser altså ut til at de som begår seksuelle overgrep mot barn utenfor egen familie har mindre risiko for tilbakefall etter 50-årsalder, mens de som begår barneovergrep innad i familien hovedsakelig har generelt lav risiko for tilbakefall. Aldersspenn med høyest risiko synes å være henholdsvis 25-30 år og 18-24 år i disse to sistnevnte gruppene.

Når det gjelder nedgang i risiko etter 50-årsalder, kan det se ut til å samsvare delvis med funn i vår studie. Vi har imidlertid ikke skilt mellom de som forgriper seg på barn innad i og de som forgriper seg på barn utenfor familien når det gjelder alder. Resultatene indikerer at de fleste (61,5 %) av de domfelte har begått overgrep kun mot fornærmede de ikke er i familie med. I overkant av to tredjedeler av utvalget er under 50 år, mens i underkant av en tredjedel er over 50 år. Aldersfordelingen i utvalget vårt er imidlertid ganske jevn. Således er det viktig å ta høyde for at risikoen for tilbakefall også kan være tilstede for overgripere over 50 år, til tross for at yngre overgripere ser ut til å være mer tilbøyelige for tilbakefall.

Hanson (2002) tilskriver noe av den aldersrelaterte nedgangen i tilbakefall til at mannlig seksualdrift synker med alderen, spesielt etter 50-årsalder. Flere studier viser at det foreligger en aldersmessig nedgang i menns seksualfunksjon basert på blant annet hormonelle endringer (eksempelvis Davidsson et al., 1983; Panser et al., 1995). Dette kan også tenkes å være tilfellet når det gjelder deler av utvalget i vår studie.

Videre kan det tenkes at «tilgangen til» å begå overgrep er knyttet til faktisk gjennomføring av det. Hanson (2002) påpeker at slik tilgang øker i «midtre voksenalder», fordi menn oftest mellom sen 20- og tidlig 40-årsalder får egne barn og er sammen med venner og familie som har barn. Dette kan tenkes å stemme for noen barneovergripere. Likevel vil sannsynligvis også for eksempel besteforeldre ha tilgang til yngre ofre. Samtidig finnes det også nabo-, bekjentskaps- og venneforhold mellom eldre personer og familier med barn. Derfor vil trolig ikke manglende tilgang i den forstand nødvendigvis være et hinder for eldre overgripere.

Risikovurderingsinstrumentet RRASOR, som nevnt innledningsvis, baserer seg blant annet på at en alder under 25 år hos overgriperen er assosiert med høy risiko for tilbakefall. Personer over 25 år får dermed ikke utslag på økt risiko ved den variabelen i RRASOR (Hanson, 1997). I kontrast til dette, viser vår studie at det store flertallet av overgriperne er over 25 år. Kun 10 personer i utvalget er under 25 år, mens hele 81 personer er over 25 år.

Det er imidlertid viktig å huske at RRASOR ikke er begrenset til barneovergripere, men brukes ved sedelighetsforbrytere generelt. Som blant annet den overnevnte studien fra Hanson (2002) viser, minsker risikoen for nye voldtekter stødige med alder blant voldtektsmenn (sammenlignet med barneovergripere). Det tilsier at en aldersavgrensning på 25 år muligens er nyttig når det gjelder personer som utøver seksualforbrytelser mot voksne. Det kan forøvrig også tenkes at den er hensiktsmessig blant overgripere som forgriper seg på barn *innad* i familien, jamfør overnevnte høyrisikoalder mellom 18-24 år.

Basert på resultatene i vår studie, tyder det på at mange barneovergripere vil undervurderes ved bruk av RRASOR, da de fleste er godt over 25 år ved utførelse av nye overgrep. Med utgangspunkt i forskning, ser RRASOR ut til å samsvare bedre med voldtektsforbytere enn barneovergripere når det gjelder aldersvariabelen i instrumentet.

Vil barnets kjønn ha innvirkning på risikoen for nye overgrep?

Offerets kjønn har spilt en fremtredende rolle i forskning rundt tilbakefall hos barneovergripere. I følge Mossige (1997) indikerer statistiske beregninger at menn som begår seksuelle overgrep mot gutter, har hyppigere tilbakefall enn menn som begår seksuelle overgrep mot jenter. Flere studier finner evidens for dette. Hanson et al. (1993) fant at de som forgrep seg på kun gutter hadde større tilbakefall enn de som forgrep seg på jenter. Fitch (1962) fant også i sin studie av 139 barneovergripere at mennene som forgrep seg på guttebarn hadde størst tilbakefall, sammenlignet med mennene som forgrep seg på jentebarn.

Risikoinstrumentet RRASOR indikerer økt risiko for tilbakefall dersom overgriperen har forgrepet seg på minst en gutt. Instrumentet anslår derimot ingen økt risiko dersom ofrene kun er jenter. RRASOR baseres, som nevnt, på syv ulike studier av tilbakefall hos sedelighetsdømte. Kun én av disse studiene fokuserte utelukkende på barneovergripere (Hanson, 1997). Kan det tenkes at validiteten ved RRASOR svekkes ved bruk i vurdering av barneovergripere, da forskningsgrunnlaget til instrumentet er basert på sedelighetsdømte som en enhetlig gruppe?

Funnene ved vår studie viser et annet mønster enn hva forskningen ovenfor skulle tilsi. Av utvalget i denne studien har over halvparten (58,2%) av barneovergriperne forgrepet seg på *kun* jentebarn ved siste strafferettslige forhold. Videre har litt over en tredjedel (35,2 %) forgrepet seg på kun guttebarn, og 6,6 % forgrepet seg på begge kjønn. Dersom RRASOR hadde blitt benyttet på utvalget i denne studien, ville muligens over halvparten av de domfelte

ikke skåret risikopoeng ut i fra denne variabelen. Dette til tross for at de gjentatte ganger har foregriper seg seksuelt på barn.

Til tross for en generell oppfattelse og tidligere evidens for at offerets kjønn kan påvirke vurdering av risiko for tilbakefall, finner andre studier ingen slik sammenheng. Prentky, Lee og Knight (1997) studerte risikofaktorer for tilbakefall hos barneovergripere som hadde foregriper seg på barn utenfor egen familie. De fant ingen evidens for at offerets kjønn kan fungere som en prediktor for tilbakefall.

Kan det tenkes at ulike funn for tilbakefall med utgangspunkt i offerets kjønn, skyldes ulike undergrupper av barneovergripere, og at disse undergruppene innehar ulike risikofaktorer for tilbakefall? Vil for eksempel de som foregriper seg på guttebarn inneha samme risikofaktorer for tilbakefall sammenlignet med barneovergripere som seksuelt misbruker jentebarn? Fitch (1962) studerte menn som hadde foregriper seg seksuelt på barn, og fant forskjeller mellom menn som hadde foregriper seg på gutter og de som hadde foregriper seg på jenter. De store forskjellene ble funnet når det gjelder sysselsetting, sivilstatus og kriminell bakgrunn. En mulig forklaring til sprikende funn på forskningsfeltet kan derfor tenkes at skyldes undergrupper av barneovergripere, og hvor menn som foregriper seg på guttebarn innehar *andre* risikofaktorer for tilbakefall enn menn som foregriper seg på jentebarn.

Det råder usikkerhet rundt årsaken til antatt økt risiko for tilbakefall dersom offeret er gutt. I følge Langfeldt (2008) viste årsrapporten for 2006 ved Institutt for klinisk sexologi og terapi at 41% av deres utvalg hadde foregriper seg på mindreårige gutter utenfor familien. Langfeldt mener at homofile gutter ofte får store vansker med etablering og utvikling av seksuelle relasjoner, grunnet samfunnets stigmatisering. Vil manglende seksuell relasjon til andre menn blant homofile kunne forklare økt risiko for gjentakende seksuelle overgrep mot guttebarn? På en annen side er denne debatten svært omdiskutert. I følge Stevenson (2002) eksisterer det ingen sammenheng mellom homofili og pedofili. Denne studien finner heller ingen klar indikasjon på at barneovergripere i hovedsak har en homofil legning som fører til gjentakende overgrep, da flertallet har foregriper seg på barn av motsatt kjønn.

Vil relasjonen mellom overgriper og barnet ha betydning for gjentakelsesfare?

En variabel som utgjør økt risiko for ny seksuell kriminalitet i instrumentet RRASOR, er en ikke-familiær relasjon til fornærmede. I RRASOR vil familiær relasjon også omfatte steforeldre og stebesteforeldre (Hanson, 1997).

De fleste av barneovergriperne i denne studien, nesten to tredjedeler (61,5 %), er beskrevet å ha begått overgrep kun mot fornærmede utenfor egen familie ved siste dom. En mindre andel, i overkant av en fjerdedel (27,5 %) er beskrevet å ha begått seksuelle overgrep kun mot fornærmede de er i familie med. Slik sett vil funnene i denne studien samsvare med hva RRASOR betrakter som økt risiko. Når det gjelder andelen som har forgrepet seg på barn både innenfor og utenfor egen familie, er dette beskrevet for kun 8,8 % av utvalget.

Rice, Quinsey og Harris (1991) studerte tilbakefallsforekomst hos barneovergripere som hadde forgrepet seg på ikke-familiære barn, og fant høy tilbakefallsrate blant denne gruppen. I underkant av en tredjedel hadde tilbakefall og ble dømt på nytt for sedelighetsforbrytelse, mens hele 58 % av utvalget ble arrestert for en ny kriminell handling. Hanson et al. (1993) fant, med utgangspunkt i barneovergripere, at incestovergripere mot jenter sjeldnere ble straffet på nytt, sammenlignet med de som forgrepet seg på jenter utenfor familien.

Når det gjelder en ytterligere spesifisering av de ulike relasjonene mellom de domfelte og fornærmede i vår studie, vises samme mønster. De fleste relasjoner til barna er beskrevet å være utenfor domfeltes egen familie. Hyppigst forekommer det at domfelte er en bekjent av fornærmedes familie, og nest hyppigst forekommer relasjonen ukjent eller tilfeldig bekjentskap. Disse funnene viser relativt godt samsvar med hva RRASOR anser som økt risiko for tilbakefall. På en annen side ville i overkant av en fjerdedel (27,5 %) av barneovergriperne i dette utvalget *ikke* skåret risikopoeng ved relasjonsvariabelen i RRASOR, til tross for at de gjentatte ganger har forgrepet seg seksuelt på barn.

Hva som anses som den bakenforliggende årsaken til økt gjentakelsesfare ved ikke-familiær relasjon er usikkert. I hvilken grad kan ulikhet i fysiologisk opphisselse av barn som stimuli forklare dette? En studie utført av Marshall, Barbaree og Christophe (1986) studerte erektil responser hos heteroseksuelle barneovergripere. Det ble gitt visuelle og verbale seksuelle stimuli som representerte jentebarn. De som hadde forgrepet seg på barn utenfor familien viste sterkere opphisselse til slik stimuli sammenlignet med de som hadde forgrepet seg på barn innad i familien. Dermed kan det tenkes at de med ofre utenfor familie har større seksuell preferanse for barn, sammenlignet med de som har ofre innad i familien.

På en annen side kan det tenkes at barneovergripere som begår overgrep innad i familien i mindre grad blir anmeldt, da terskelen for å anmelde overgrep trolig vil være høyere jo nærmere relasjonen er. Slik sett kan det tenkes at forskning sjeldnere fanger opp incestovergripere som utfører gjentatte seksuelle overgrep, og dermed blir betraktet som en gruppe med lavere tilbakefallsrisiko.

Igjen kan vi spørre oss om eventuelle ulike undergrupper av barneovergripere innehar ulike risikovariabler for tilbakefall. Vil for eksempel de som forgriper seg på barn innad i egen familie inneha samme risikovariabler for tilbakefall, sammenlignet med de barneovergriperne som misbruker barn utenfor egen familie? Fischer og McDonald (1998) studerte forskjeller mellom barneovergripere som hadde utført seksuelt overgrep på barn innad i familien og de som hadde forgrepet seg på barn utenfor familien. De fant ingen forskjeller når det gjaldt preferanse for kjønn mellom disse to gruppene. Derimot fant de blant annet mindre bruk av fysisk makt og verbale trusler, hyppigere forekomst av yngre ofre, og mer bruk av instruksjoner om hemmeligholdelse blant overgriperne som hadde forgrepet seg på barn innad i familien, sammenlignet med de som hadde forgrepet seg på barn utenfor familien. Til tross for at denne studien ikke så på tilbakefallsrate, fant de likevel flere forskjeller mellom gruppene. Dette kan tyde på at det finnes undergrupper av barneovergripere, og at slike undergrupper kan få betydning for utviklingen av mer presise risikovurderingsinstrument.

Vil domfeltes helsetilstand ha betydning for gjentakelsesfare?

Rusmisbruk. En liten andel av utvalget i denne studien (omtrent 12 %), er beskrevet som å ha eller å ha hatt problemer relatert til alkohol og/eller annen rus. Misbruk av alkohol og narkotika er funnet å medføre en økt risiko for vold og aggresjon (eksempelvis Hodgins & Côté, 1990). Risikovurderingsinstrumentet SVR-20 bruker alvorlig rusmisbruk som en av flere variabler for å predikere risiko for seksuell vold. Der vurderes personer ut fra om de en eller annen gang i løpet av livet har hatt et alvorlig rusproblem. Denne typen rusmisbruk innebærer, ut fra SVR-20, avhengighet av en slik art at det gir store helseproblemer eller sosial dysfunksjon. Man tenker seg at rusbruk eksempelvis kan senke hemninger som ellers ville hindret personer i å begå seksuell vold (Nøttestad og Goksøyr, 2004).

Nøttestad, Bjørngaard og Rasmussen (2012) sammenlignet i sin studie sedelighetsdømte med øvrige innsatte i norske fengsler med tanke på oppvekstforhold, levekår og risikofaktorer for tilbakefall. De så at andelen sedelighetsdømte som ofte brukte alkohol og narkotika var lavere enn andelen øvrige innsatte som brukte dette.

En oppfølgingsstudie blant sedelighetsforbrytere i Sverige fant at spesielt alkoholmisbruk og -avhengighet ser ut til å være relatert til tilbakefall både til seksualforbrytelser og til generelle voldsforbrytelser. Også misbruk av narkotika forekom ofte blant de som hadde tilbakefall til kriminalitet (Langström et al., 2004). Hanson og Bussière

(1998) fant derimot i sin metaanalyse av residiv blant seksualforbrytere at misbruk av alkohol eller narkotika *ikke* var prediktivt for seksuell residivisme. Studier av tilbakefallsrisiko gjort på utvalg bestående kun av barneovergripere har videre funnet at alkohol- eller narkotikabruk ikke er relatert til seksuell residivisme (eksempelvis Hanson et al., 1993).

I vår studie er andelen med oppgitte rus- og/eller alkoholproblemer relativt lav. Det må tas høyde for mulig manglende informasjon i saksdokumentene. Det kan likevel se ut som at rusmisbruk er mindre karakteristisk ved barneovergripere som gruppe, sammenlignet med øvrig forskning på voldsforbrytere, personer som forgriper seg seksuelt mot voksne og andre kriminelle. Denne antakelsen kan underbygges av ytterligere funn gjort av Langström et al. (2004). De så blant annet hyppigere alkohol- og narkotikamisbruk blant voldtektsforbrytere sammenlignet med barneovergripere. Det kan altså tenkes at sedelighetsforbrytere sammenlignet med andre kriminelle har færre problemer relatert til rusbruk, samt videre at barneovergripere har færre rusproblemer sammenlignet med de som forgriper seg på voksne.

Alvorlig psykisk lidelse. Blant utvalget i denne studien ble rundt en fjerdedel beskrevet som å ha en psykiatrisk diagnose. SVR-20 benytter alvorlig psykisk lidelse som en risikomarkør for fremtidig seksuell vold. Det antas at alvorlig psykisk lidelse kan føre til impulsive og irrasjonelle avgjørelser som i sin tur kan føre til seksuell vold. Alvorlig psykisk lidelse omfatter, i SVR-20, blant annet alvorlig kognitiv svikt (eksempelvis psykisk utviklingshemming og demens), og psykoser (som schizofreni) (Nøttestad og Goksøyr, 2004).

Det er ikke, etter hva vi kjenner til, gjort studier på tilbakefall til sedelighetsforbrytelser mot barn blant psykisk utviklingshemmede. Cochrane, Grisso og Frederick (2001) undersøkte sammenhengen mellom diagnoser og type forbrytelse. De fant at psykisk utviklingshemming i høyere grad var tilstede blant personene tiltalt for seksualforbrytelser sammenlignet med hele gruppen forbrytere. Selv om dette ikke forteller noe om tilbakefallsrisiko, gir det indikasjon på at psykisk utviklingshemmede trolig er mer representert blant seksualforbrytere enn forbrytere generelt.

Når det gjelder psykisk utviklingshemming, er beskrivelsene av dette noe uklare i vårt utvalg. 5,5 % oppgis å ha diagnosen psykisk utviklingshemming. 9,9 % beskrives med mangelfullt utviklede sjelsevner, 1,1 % med varig svekkede sjelsevner og 2,2 % med både mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner. De tre sistnevnte betegnelsene ble tidligere brukt som beskrivelser på ulike tilstander, og er derfor vanskelig å tolke. Mangelfullt utviklede sjelsevner antas brukt på tilstander som psykisk utviklingshemming eller personlighetsforstyrrelser, mens varig svekkede sjelsevner muligens inkluderer hjerneskade

og lignende. På grunn av dette er det usikkert hvor stor andel av vårt utvalg som har en psykisk utviklingshemming. Trolig ligger forekomsten et sted mellom 6,0 % og 17,5 %.

Langström et al. (2004) fant også at blant annet psykoser og rusproblemer økte risiko for tilbakefall til sedelighetsforbrytelser. Imidlertid var disse problemområdene hyppigere blant voldtektsforbrytere sammenlignet med barneovergripere.

Kan det være slik at voldtektsforbrytere som gruppe oftere har flere og mer alvorlige psykiske problemer enn gruppen barneovergripere? Funnene fra Langström et al. (2004) foreslår at det er forskjeller mellom undergrupper av seksualforbrytere når det gjelder mental helse. Det kan tenkes at resultatene fra vår studie er med på å underbygge nettopp dette. Vi ser også en relativt lav forekomst av både rusmisbruk og psykiske lidelser. Dette kan tenkes å indikere at barneovergripere som gruppe har bedre helse sammenlignet med voldtektsforbrytere som forgriper seg på voksne. Likevel er det viktig å ta høyde for at psykiatriske diagnoser faktisk forekommer også i vårt utvalg (26,4 %). Alvorlig psykisk lidelse anses ikke som svært karakteristisk ved dette utvalget, men psykiske helseproblemer forekommer i noe grad.

Psykopati. Det er ikke i denne studien kartlagt alle elementer som psykopatibegrepet innebærer. Likevel er det registrert forekomst av personlighetsforstyrrelser (16,5 %), hvor dyssosial personlighetsforstyrrelse forekommer hyppigst. Det er funnet at personlighetsforstyrrelser er assosiert med seksuell residivisme (Hanson & Bussière, 1998). Personlighetsforstyrrelser er også funnet som fremtredende spesifikt blant barneovergripere som på nytt begår sedelighetsforbrytelser (eksempelvis Rice et al., 1991).

SVR-20 (Nøttestad & Goksøyr, 2004) inkluderer psykopati, herunder psykopatisk personlighetsforstyrrelse, som en risikomarkør. I denne sammenhengen vil psykopatisk personlighetsforstyrrelse forstås som psykopati slik det defineres i Hare Psychopathy Checklist-Revised eller Hare Psychopathy Checklist: Screening Version (PCL-R eller PCL:SV). Dette er sjekklister som skal kartlegge symptomer på psykopati, og går blant annet inn på mellommenneskelig stil, følelsesmessig fungering, samt impulsiv og antisosial livsstil hos den som vurderes (Hare, 1998). Kriteriene for diagnosen dyssosial personlighetsforstyrrelse mangler noe av entydigheten som kreves i rettspsykiatrisk sammenheng, og vil med det ikke være tilstrekkelig for å vurdere psykopati ut fra SVR-20 (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

Det foreligger ikke detaljer om psykopatiske trekk utover forekomst av dyssosial personlighetsforstyrrelse i vår studie. Dermed kan det ikke trekkes konklusjoner om forekomst av psykopati slik det beskrives av SVR-20. Antisosial eller dyssosial personlighet

er imidlertid funnet å være en god prediktor for både seksuell og voldelig ikke-seksuell residivisme (Hanson & Bussière, 1998). Også en metaanalyse av Hanson og Morton-Bourgon (2005) fant at antisosial orientering var en av de største prediktorene for residiv hos både unge og voksne seksualforbrytere. At den hyppigst forekommende personlighetsforstyrrelsen i vår studie er dyssosial personlighetsforstyrrelse, kan tenkes å indikere at antisosiale trekk er av betydning for tilbakefall til seksuelle overgrep mot barn. Denne typen personlighetsforstyrrelse, som beskrevet i diagnosemanualen International Classification of Diseases (ICD-10), kjennetegnes av likegyldighet for sosiale forpliktelser og manglende forståelse for andres følelser. Personer med denne lidelsen har blant annet lav terskel for aggresjonsutbrudd, slik som voldshandlinger. De ignorerer gjerne sosiale normer, regler og forpliktelser, og atferden er heller ikke særlig påvirkelig av negative erfaringer som straff. I tillegg foreligger gjerne manglende evne til å oppleve skyldfølelse, og tendenser til å gi andre skylden eller å rasjonalisere atferden som bringer personen i konflikt med samfunnet (WHO, 1999). Nettopp slike personkarakteristika kan tenkes å samsvare godt med tilbøyelighet til å gjentatte ganger begå seksuelle overgrep. En manglende evne til å oppleve skyld, lav terskel for voldsbruk og ignorering av regler og ansvar, kan tenkes å gjøre terskelen lavere for å begå seksuelle overgrep mot barn.

At antisosiale eller dyssosiale trekk er en viktig risikomarkør for seksuell vold, reises det lite tvil om. Det gir dermed mening at dyssosial personlighetsforstyrrelse er den personlighetsforstyrrelsen som hyppigst forekommer i vårt utvalg. På en annen side er det en mindre andel av vårt utvalg som beskrives med slike trekk eller med diagnosen dyssosial personlighetsforstyrrelse. Dermed må det tas høyde for at en stor andel gjentakende barneovergripere trolig ikke kjennetegnes av dette. På den måten anses ikke slike trekk eller personkarakteristika som en nødvendig forutsetning for utføring av overgrep mot barn. Det kan tenkes at dyssosialitet eller psykopati i større grad gjelder de overgriperne som er mer fysisk voldelige i sine ugjerninger, og muligens også mer gjeldende for de som forgriper seg på voksne heller enn barn. Barneovergripere trenger trolig ikke være voldelige på samme måte, og muligens er andre karakteristika viktigere for denne gruppen overgripere. For eksempel kan det tenkes at seksuelle avvik, herunder seksuell preferanse for barn, er en viktigere risikovariabel.

Seksuelle avvik. Flere metaanalyser har funnet at nettopp avvikende seksuelle preferanser og antisosial orientering er de største prediktorene for tilbakefall til sedelighetsforbrytelser (eksempelvis Hanson & Morton-Bourgon, 2005). I SVR-20 inngår seksuelt avvik, eller parafili, som en variabel i risikovurdering av seksualforbrytere. Seksuelt

avvik beskrives i SVR-20 som et relativt stabilt mønster som kjennetegnes av seksuell opphisselse ved avvikende stimuli, som for eksempel personer under seksuell lavalder. Det er tilstrekkelig at personen opplever fysiologisk opphisselse. Det er dermed ikke nødvendig at personen setter pris på disse følelsene (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

Diagnosen pedofili (F65.4) i ICD-10 omhandler seksuell preferanse for barn, oftest barn som er førpubertale eller i tidlig pubertet. Også personer som foretrekker voksne seksualpartnere, men som anvender barn som substitutt ved kronisk frustrasjon over å ikke finne passende partnere, regnes som pedofile. De som seksuelt misbruker egne barn i førpubertet, samt de som også tilnærmer seg andre barn, betegnes også som pedofile (World Health Organization, 1999). I vår studie ble det funnet at pedofili var beskrevet i nesten 31 % av saksreferatene. Herunder beskrives 14,3 % av de domfelte med diagnosen pedofili, mens 16,5 % beskrives med pedofile trekk. I Hanson og Bussières (1998) metaanalyse ble det funnet at en av de sterkeste prediktorene for tilbakefall til seksualforbrytelser var mål på seksuelle avvik. Videre fant de at seksuell interesse for barn korrelerte sterkt med seksuell residivisme. Dette gir mening da personer med pedofili kan tenkes å ha seksuelle fantasier om barn, som igjen trolig vil kunne senke terskelen for å begå overgrep. Altså kan det tenkes å være en helt annen indre motivasjon enn man ser hos for eksempel personer med dyssosiale tendenser, hvor blant annet lav terskel for vold, kan være en viktigere bakenforliggende årsak.

Som nevnt, er det en markert andel av vårt utvalg som har fått diagnosen pedofili eller er blitt beskrevet med pedofile trekk. Samtidig er det interessant at de fleste i utvalget *ikke* har slike beskrivelser. Pedofili synes jo i utgangspunktet å kunne være et naturlig kjennetegn ved de fleste barneovergripere. Det synes også å være en oppfatning blant befolkningen generelt at «alle barneovergripere er pedofile». Det er forståelig at slike oppfatninger eksisterer da disse overgriperne faktisk har seksuell kontakt med barn, og at de som har seksuell kontakt med barn på sin side oftest kan karakteriseres som pedofile. Imidlertid kan det tenkes at slike konklusjoner blir for lite nyanserte. Våre resultater indikerer at en stor andel barneovergripere trolig ikke er pedofile. Vi må ta høyde for mulig manglende informasjon i saksreferatene, mulig underdiagnostisering, og at andelen pedofile i virkeligheten kan være større blant gruppen barneovergripere enn hva dette utvalget viser.

Kan det finnes andre mulige alternative forklaringer på den relative lave forekomsten av pedofili i vårt utvalg? Det kan, som tidligere nevnt, tenkes at det finnes ulike undergrupper av barneovergripere. Pedofile kan muligens utgjøre en slik undergruppe. Videre kan det tenkes at andre grupper eksempelvis kjennetegnes av mer psykopatiske trekk. Andre alternativer igjen kan være at enkelte barneovergripere velger barn som offer fordi de er

«enklere» å forgripe seg på enn voksne. For en slik tenkt undergruppe handler det kanskje ikke nødvendigvis om interesse for førpubertale barn, men heller om manglende tilgang til å oppfylle seksuelle behov fra andre samtykkende voksne. Dermed vil kanskje utnytting av mer tilgjengelige personer, slik som barn, være en lettere fremgangsmåte for disse. Trolig vil de da også kunne unngå bruk av vold, da barn gjerne adlyder voksne, og er enklere å overbevise eller lure.

Dette er kun antakelser, men slike er viktige å vurdere når det gjelder kunnskap om personer som forgriper seg på barn. Det er her vist indikasjoner på at en stor andel av gjentakende barneovergripere ikke er beskrevet med seksuelle avvik. Sannsynligvis vil det derfor være viktig å ta hensyn til at også barneovergripere uten slike avvik kan ha stor risiko for tilbakefall. Det er ikke beskrevet andre typer seksuelle avvik enn pedofili i saksreferatene.

Er de domfelte selv utsatt for seksuelle overgrep i barndommen?

Blant personene i vårt utvalg ble det registrert at omtrent hver sjettede person skal ha hatt en belastende barndom, og 11,0 % skal selv ha opplevd seksuelle overgrep i barndommen. Det er begrensede beskrivelser om bakgrunnen for de domfeltes belastende barndom. Av den grunn kan vi ikke si noe om andelen som har opplevd for eksempel omsorgssvikt. Å selv ha vært utsatt for alvorlig fysisk overgrep, seksuelt overgrep eller omsorgssvikt som barn, er en av risikomarkørene i SVR-20. Der legges det til grunn at overgrep eller mishandling skal ha ført til betydelig skade (fysisk eller psykisk), eller at hendelsene ble gjentatt. Det omtales som sannsynlig at overgrep i barndommen er knyttet til sannsynlighet for fremtidig vold (Nøttestad & Goksøyr, 2004).

Forskning på tilbakefall blant barneovergripere har blant annet funnet at ugunstig oppvekstmiljø (konflikter med og separasjon fra foreldre, forsømmelse og mishandling) og det å selv ha vært utsatt for seksuelle overgrep, ikke er relatert til tilbakefall til sedelighetsforbrytelser (Hanson et al., 1993; Hanson & Mortin-Bourgon, 2005). En metaanalyse av Hanson og Bussière (1996) fant heller ingen direkte sammenheng mellom seksuelt overgrep i barndommen og risiko for seksuell vold som voksen. Derimot fant de at tilbakefall til generell kriminalitet blant sedelighetsforbrytere ble predikert av seksuelt overgrep i egen barndom.

Den lave forekomsten av personer som selv har opplevd seksuelle overgrep i vårt utvalg, indikerer at dette trolig ikke er en sentral risikomarkør for tilbakefall til seksuelle overgrep mot barn. Samtidig vil dette muligens være relevant å inkludere i vurdering av

tilbakefall til generell kriminalitet. Våre resultater indikerer at seksuelt overgrep i barndommen ikke er et fremtredende kjennetegn ved barneovergripere som gjentatte ganger har forgrepet seg på barn.

I hvilken grad er barneovergripere involvert i andre former for kriminalitet?

En risikofaktor i SVR-20 omfatter tidligere generell kriminalitet, *uten* innslag av vold eller seksuell karakter (Nøttestad & Goksøyr, 2004). Mange seksualforbrytere begår i tillegg til seksuelle overgrep også andre former for lovbrudd (Broadhurst & Maller, 1992; Hanson, Scott & Steffy, 1995). I følge McGovern og Peters (1988) er generell kriminalitet en faktor som bør tas i betraktning ved utførelse av klinisk risikovurdering. Quinsey, Lalumière, Rice og Harris (1995) hevder at blant seksualovergripere vil en fortid med generell kriminalitet være en risikofaktor for senere seksuell vold. SVR-20 bygger på slik forskning, og hevder at tidligere ikke-voldelig generell kriminalitet *sannsynligvis* assosieres med økt risiko for fremtidig seksuell vold. Dette fordi generell kriminalitet sannsynligvis reflekterer tilstedeværelse av antisosiale holdninger eller personlighetsforstyrrelse (Nøttestad og Goksøyr, 2004).

Av utvalget i denne studien er de fleste, i overkant av to tredjedeler (68,1 %), *kun* straffet for sedelighetsforbrytelser tidligere. I underkant av en tredjedel (31,9 %) er tidligere straffet også for andre typer lovbrudd. Med utgangspunkt i SVR-20-variabelen generell kriminalitet (uten innslag av vold eller seksuell karakter), ser vi at kun 23,1 % i denne studien tidligere er dømt for slik kriminalitet.

Når det gjelder de domfeltes lovbrudd ved siste rettssak, viser det kriminelle omfanget lignende mønster. Hele 78,0 % av de domfelte ble *kun* dømt for sedelighetsforbrytelser mot barn. I overkant av en femtedel (22,0 %) ble dømt for andre forhold i tillegg til seksuelle overgrep. Kun 7,7 % ble dømt for andre lovbrudd hvor det *ikke* var innslag av vold eller trusler. Et gjennomgående mønster ved dette utvalget indikerer at barneovergriperne i hovedsak begår seksuelle overgrep, og i mindre grad utfører andre former for kriminelle lovbrudd.

Ikke alle studier finner bred variasjon i kriminelle handlinger blant alle seksualovergripere, slik SVR-20 bygger på. Prentky et al., (1997) fant at barneovergriperne i mindre grad begikk ny ikke-seksuell kriminalitet sammenlignet med voldtektsforbrytere i løpet av en 25-års periode. I følge Simon (2000) viser forskning generelt at seksualovergripere utviser stor allsidighet i sin kriminelle aktivitet. Et unntak fra dette gjelder

barneovergripere, som har et mindre omfattende og mindre variert kriminelt rulleblad enn voldtektsforbrytere og voldsforbrytere.

En annen studie utført av Hanson et al., (1995) så på tilbakefall over en 30-års periode blant barneovergripere og kriminelle som ikke hadde utført sedelighetsforbrytelser. De fant at de to gruppene hadde tilbakefall til ulik type kriminalitet. Barneovergriperne hadde i hovedsak tilbakefall til seksuelle overgrep, mens de ikke-seksuelle kriminelle var ansvarlig for nesten all ikke-seksuell vold. Tidligere type overgrep predikerte altså fremtidig overgrep av samme art. Det at barneovergripere i slike studier viser mindre variasjon i sin kriminalitet samsvarer med funnene i denne studien.

En annen risikovariabel i SVR-20 omhandler tidligere ikke-seksuell vold. Med dette menes fysiske angrep eller trusler om vold, men hvor volden ikke var av seksuell karakter (Nøttestad & Goksøyr, 2004). Av utvalget i denne studien er under en tiendedel (8,8%) tidligere straffet for voldsforbrytelser og/eller trusler. Ved siste dom ble 14,3 % dømt for bruk av trusler eller vold i andre sammenhenger enn overgrepet. Det er med andre ord kun et fåtall av barneovergriperne i denne studien som er dømt for ikke-seksuell vold.

Kan det være slik at personer som forgriper seg seksuelt på barn skiller seg fra personer som utfører seksuelle overgrep kun mot voksne når det gjelder bredden av kriminelle handlinger? I en klinisk risikovurdering av barneovergripere kan det tenkes at de to variablene tidligere generell kriminalitet (uten innslag av vold) og tidligere voldelig atferd i SVR-20, gir et kunstig lavt estimat av mulig risiko for tilbakefall, da SVR-20 ikke skiller mellom undergrupper av sedelighetsdømte. Generell kriminalitet og tidligere vold er for eksempel ikke karakteristisk ved utvalget i denne studien, til tross for at personene gjentatte ganger har utført seksuelle overgrep mot barn.

Andre funn

Alderspreferanse. Vil overgripere som gjentatte ganger er straffet for seksuelle overgrep mot barn, inneha en preferanse for barn i en viss alder? Kan det tenkes at barneovergripere som seksuelt misbruker små barn har større risiko for tilbakefall enn de som forgriper seg på eldre barn?

Kun 14,3 % av utvalget i denne studien er beskrevet å ha forgrepet seg på svært små barn (i alderen 0-5 år). Dette samsvarer i noen grad med hva Grünfeld og Noreik (1986) fant i sin studie av 541 norske seksualovergripere. De fant at blant mennene som hadde forgrepet seg på mindreårige ved første seksuelle lovbrudd, var kun 2 % av barna under syv år. De fant

videre at de fleste ofrene var mellom 12 og 16 år. I vår studie har 54,9 % av de domfelte forgrepet seg på barn i alderen 6-10 år, og lignende andel (57,1 %) har forgrepet seg på barn i alderen 11-15 år. Det finnes dermed en relativt stor spredning i de fornærmedes alder ved deres første opplevde overgrep. Hanson et al. (1993) fant heller ingen sammenheng mellom barneovergriperes tilbakefall og ofrenes alder.

Når det gjelder andelen domfelte som har forgrepet seg på mer enn én fornærmet i vår studie, har hele 82,9 % forgrepet seg på barn med et aldersspenn på fem år eller mindre. Dette kan implisere at barneovergriperne har en viss alderspreferanse i sine overgrep. Det vises derimot ingen klare karakteristikk ved dette utvalget når det gjelder preferanse for barn i skolealder eller ungdomsalder, bortsett fra at de færreste ser ut til å ha forgrepet seg på barn under skolealder.

Barnepornografisk materiale. Kan det tenkes at personer som gjentatte ganger dømmes for seksuelle overgrep mot barn, i stor grad også besitter barnepornografisk materiale? Av utvalget i denne studien er i overkant av en femtedel (22,0 %) ved siste eller tidligere dom dømt for besittelse, produksjon og/eller distribuering av slikt materiale. Det kan tenkes at denne prosentandelen er kunstig lav, ved at besittelse av barnepornografisk materiale ikke er avdekket. På en annen side kan en mulig forklaring være at utvalget består av flere undergrupper barneovergripere, og at besittelse av slikt materiale kan tenkes å benyttes hyppigere blant de med diagnosen pedofili sammenlignet med de med mer antisosiale personlighetstrekk.

En nyere litteraturstudie av Babchishin, Merdian, Bartels og Perkins (2018) redegjør for at personer som benytter barnepornografisk materiale (med fravær av fysiske overgrep), generelt innehar seksuell interesse for barn, er lav på antisosiale trekk, har lite tilgang på barn og de viser lav risiko for fysisk seksuelt overgrep. Økt risiko for tilbakefall til både overgrepsmateriale og fysiske overgrep ble derimot assosiert med antisosiale tendenser, atypiske seksuelle interesser og tilgang på barn. De konkluderer videre med at tilgang til potensielle ofre og tidligere kriminell atferd er nøkkelfaktorer som myndighetene bør vektlegge, i deres prioritering av overgrepssaker som omfattes av barnepornografisk materiale.

Da kun 22,0 % av utvalget i denne studien er dømt for besittelse av barnepornografisk materiale, finnes det her ingen tydelig sammenheng mellom besittelse av slikt materiale og gjentatte seksuelle overgrep mot mindreårige.

Kjønn. Det store flertallet av barneovergripere i dette utvalget er menn. Imidlertid er en kvinne representert. Forekomst av kvinnelige barneovergripere er også noe annen norsk forskning finner. I studien fra NOVA (Løvgren et al., 2016) og voksenstudien fra NKVTS

(Thoresen & Myhre, 2014) er det funnet at overgriperne overveiende var menn da ofrene var jenter. Noen flere kvinnelige overgripere var involvert i seksuelle overgrep mot gutter. I NKVTS sin voksenstudie var det likevel hovedsakelig mannlige overgripere da det gjaldt mannlige ofre, mens studien fra NOVA fant at flest kvinner hadde forgrepet seg på guttene. Det kan se ut til at menn oftere enn kvinner, begår overgrep mot barn. Likevel er det viktig å ta høyde for muligheten for at kvinnelige overgripere eksempelvis ikke oppdages like ofte som menn. Det kan være tilfellet at det ikke like ofte skrives om eller undersøkes kvinnelige overgripere, samt at det tradisjonelt har vært en oppfatning om at overgripere er menn (jamfør begrep som «overgrepsmann»). Således er det sentralt å ta med seg at barneovergripere kan være både kvinner og menn, og ikke begrenses til kun mannlige overgripere.

Særreaksjon. I denne studien ble det registrert at litt over to tredjedeler (70,3 %) ikke ble dømt til forvaring (eller sikring) ved deres siste dom i lagmannsretten. Dette til tross for at de gjentatte ganger har forgrepet seg seksuelt på barn. Slike funn understreker et stort behov for utvikling av valide risikoverktøy til bruk i vurdering av barneovergripere. Dette som et ledd i forebyggingen av nye overgrep mot barn.

Begrensninger ved studien

En betydelig begrensning ved denne studien er utvalget. Det er ikke et tilfeldig utvalg, da hovedandelen barneovergripere som gjentatte ganger utfører seksuelle overgrep mot barn trolig ikke er identifisert. Det antas at mørketallene er store. Utvalget er hentet fra Lovdata, og består av 91 barneovergripere som gjentatte ganger er dømt i lagmannsretten over en periode på 25 år (1992-2017). Dette antas å være færre enn den totale andelen som er dømt for gjentatte seksuelle overgrep mot barn i dette tidsrommet. Noen vil for eksempel ikke ha anket dommen fra tingretten, og våre søk på Lovdata vil sannsynligvis ikke ha fanget opp alle tilfeller av aktuelle saker. Dette utvalget vil muligens derfor ikke være representativt for gruppen overgripere med gjentakende seksuelle overgrep mot barn. Resultatene blir også vanskeligere å generalisere med et lite utvalg barneovergripere.

Datamaterialet er basert på saksreferater som ikke er formulert med hensyn til denne typen studier. Mengde og type informasjon varierer sterkt, og generelt er det lite systematikk i hvilken informasjon om tiltalte og fornærmede som gjengis i dokumentene. Eksempelvis er det ikke i saksreferatene konsekvent oppgitt om domfeltes inntekt representerer brutto- eller nettoinntekt. Det har heller ikke vært mulig å kunne si noe om domfeltes alder, de fornærmedes kjønn og relasjonen mellom domfelte og fornærmede ved *tidligere* dommer, da

slik informasjon sjelden er beskrevet i referatene. Enkelte elementer beskrives kanskje ikke i referatene selv om de kan ha vært gjeldende i sakene. Trolig foreligger det ytterligere relevant informasjon i flere av sakene, men som ikke har vært tilgjengelig gjennom beskrivelsene på Lovdata. Når vi beskriver gruppen i studien som *barneovergripere*, er dette med utgangspunkt i at de dømmes for nettopp sedelighetsforbrytelser mot barn. Det kan imidlertid ikke garanteres at disse personene aldri har forgrepet seg på voksne i tillegg, da tilgangen til informasjon omkring lovbruddene er begrenset.

Oppsummering og konklusjon

Studien har tatt for seg spørsmålet om hva som karakteriserer personer som gjentatte ganger begår sedelighetsforbrytelser mot barn, og videre om dette samsvarer med komponenter i riskovurderingsverktøy som RRASOR og SVR-20. Fremtredende karakteristika ved dette utvalget synes å være at barneovergriperne er godt voksne ved tilbakefall og at relasjonen til offeret er ikke-familiær. Videre ser de ut til å ha relativt god helse og få rusproblemer. Overraskende få er beskrevet som å ha seksuelle avvik. I tillegg ser gruppen hovedsakelig ut til å være spesifikke i sin kriminalitet, da de har et lite variert kriminelt rulleblad.

RRASOR angir økt tilbakefallsrisiko hos gjerningspersonen hvis det foreligger tidligere seksuallovbrudd, alder under 25 år, gutt som offer og en ikke-familiær relasjon til fornærmede. Samtlige overgripere i vårt utvalg er tidligere dømt for sedelighetsforbrytelser mot barn. Funnene i denne studien viser at de domfeltes alder er langt over kriteriet benyttet i RRASOR. Aldersfordelingen er jevn, og gjennomsnittet ligger på 42 år ved siste beviste overgrep. Videre har litt over halvparten av utvalget forgrepet seg på *kun* jenter ved siste dom. Over halvparten i vårt utvalg ville ikke her skåret riskopoeng ved bruk av RRASOR, til tross for gjentakende sedelighetsforbrytelser mot barn. I utvalget viser det seg at nesten to tredjedeler er beskrevet å ha begått overgrep mot fornærmede *utenfor* egen familie. Dette kan sies å være i samsvar med hva RRASOR anser som økt risiko for tilbakefall. Samlet sett indikerer funnene i denne studien at RRASOR bare delvis er passende til bruk i vurdering av barneovergripere i Norge.

Rusmisbruk, alvorlig psykisk lidelse, seksuelt avvik, tidligere generell kriminalitet og tidligere ikke-seksuell vold er noen av elementene i SVR-20 som anses som risikofaktorer for tilbakefall. Funnet i denne studien viser lav forekomst av rusmisbruk, hvilket ikke samsvarer med SVR-20. Når det gjelder psykiske helseproblemer, forekommer dette hos

rundt en av fire domfelte, noe som heller ikke kan sies å samsvare godt med SVR-20. Videre beskrives under en tredjedel av utvalget med pedofile trekk eller diagnosen pedofili, og med utgangspunkt i SVR-20 burde antakeligvis denne andelen vært høyere. De fleste domfelte er ikke tidligere dømt for generell kriminalitet eller vold. Også dette samsvarer lite med variabelen i SVR-20. Med utgangspunkt i nevnte variabler og disse funnene, anses ikke SVR-20 å være passende til bruk på barneovergripere i Norge.

Funnene omkring barneovergriperne illustrerer at denne gruppen preges av et mangfold hva angår personkarakteristika. Det er vanskelig å definere tydelige karakteristikk av barneovergripere som en stor gruppe. RRASOR og SVR-20 er utviklet med utgangspunkt i empiri på sedelighetsdømte generelt, og tar slik ikke hensyn til mulige undergrupper av sedelighetsdømte. Med utgangspunkt i utvikling av valide risikovurderingsinstrument, kan det tenkes å være mer hensiktsmessig å dele barneovergripere inn i flere undergrupper. Dette fordi det kan tenkes at ulike undergrupper innehar ulike risikofaktorer for tilbakefall. Trolig kan det være hensiktsmessig å for eksempel skille overgripere med psykopatiske trekk fra overgripere med en mer uttalt pedofil orientering. Andre potensielle undergrupper kan være de som forgriper seg på jenter og de som forgriper seg på gutter. I tillegg kan man også trolig skille mellom de som forgriper seg på barn utenfor og de som forgriper seg på barn innenfor egen familie. Det vil være interessant dersom videre forskning rettes mot slike mulige grupperinger. Det kan da bli tydeligere hvilke risikofaktorer som faktisk bør vektlegges i klinisk risikovurdering, og slik bedre forebygge nye overgrep mot barn.

REFERANSELISTE

- Babchishin, K. M., Merdian, H. L., Bartels, R. M., & Perkins, D. (2018). Child sexual exploitation materials offenders: A review. *European Psychologist, 23*(2), 130-143. doi: <http://dx.doi.org/10.1027/1016-9040/a000326>
- Bernstein, P. L. (1996). *Against the gods. The remarkable story of risk*. New York: Wiley.
- Broadhurst, R. G., & Maller, R. A. (1992). The recidivism of sex offenders in the Western Australian prison population. *British Journal of Criminology, 32*, 54–80.
- Cochrane, R. E., Grisso, T., & Frederick, R. I. (2001). The relationship between criminal charges, diagnoses, and psycholegal opinions among federal pretrial defendants. *Behavioral Sciences & the Law, 19*(4), 565-582. doi: <https://doi.org/10.1002/bsl.454>
- Davidsson, J. M., Chen, J. J., Crapo, L., Gray, G. D., Greenleaf, W. J., & Catania, J. A. (1983). Hormonal Changes and Sexual Function in Aging Men. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 57*(1), 71-77. doi: <https://doi.org/10.1210/jcem-57-1-71>
- Fischer, D., & McDonald, W. L. (1998). Characteristics of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse, *Child Abuse & Neglect, 22*(9), 915–929.
- Fitch, J. H. (1962). Men convicted of sexual offences against children: A descriptive follow-up study. *British Journal of Criminology, 3*(1), 18-37.
- Glad, K. A., Øverlien, C. & Dyb, G. (2010). *Forebygging av fysiske og seksuelle overgrep mot barn. En kunnskapsoversikt 2010*. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/forebyggingavfysiskeogseksuelleovergrepmotbarn_kunnskapsoversikt3.pdf
- Grünfeld, B., & Noreik, K. (1986). Recidivism Among Sex Offenders: A Follow-up Study of 541 Norwegian Sex Offenders. *International Journal of Law and Psychiatry, 9*(1), 95-102. doi: [https://doi.org/10.1016/0160-2527\(86\)90019-1](https://doi.org/10.1016/0160-2527(86)90019-1)
- Hanson, R. K. (1997). *The development of a brief actuarial scale for sexual offense recidivism*. Ottawa: Public Works and Government Services Canada.
- Hanson, R. K. (2002). Recidivism and Age. Follow-Up Data From 4,673 Sexual Offenders. *Journal of Interpersonal Violence, 17*(10), 1046-1062. doi: <https://doi.org/10.1177/08862605-0201710-02>

- Hanson, R. K., & Bussière, M. T. (1996). *Predictors of Sexual Offender Recidivism: A Meta-Analysis*. Ottawa: Public Works and Government services Canada. Hentet fra: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/prdctrs-sxl-ffnd/index-en.aspx>
- Hanson, R. K., & Bussière, M. T. (1998). Predicting Relapse: A Meta-Analysis of Sexual Offender Recidivism Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(2), 348-362. doi: 10.1037/0022-006X.66.2.348
- Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. E. (2005). The Characteristics of Persistent Sexual Offenders: A Meta-Analysis of Recidivism Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1154-1163. doi: 0.1037/0022-006X.73.6.1154
- Hanson, R. K., Scott, H., & Steffy, R. A. (1995). A comparison of child molesters and nonsexual criminals: Risk predictors and Long-term recidivism, *Journal of Research in crime and Delinquency*, 32(3), 325-337, doi: <https://doi.org/10.1177/0022427895032003004>
- Hanson, R. K., Steffy, R. A., & Gauthier, R. (1993). Long-term recidivism of child molesters. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61(4), 646-652. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.61.4.646>
- Hare, R. D. (1998). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and Criminological Psychology*, 3(1), 99-119. doi: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.1998.tb00353.x>
- Harris, G. T., Rice, M. E., Quinsey, V. L., Lalumière, M. L., Boer, D., & Lang, C. (2003). A multisite comparison of actuarial risk instruments for sex offenders, *Psychological Assessment*, 15(3), 413-425.
- Helsedirektoratet (2018). *Utredning av risiko for vold ved alvorlig psykisk lidelse - bruk av strukturerte kliniske verktøy*. Hentet fra [https://helsedirektoratet.no/folkehelse/psykisk-helse-og-rus/utredning-av-risiko-for-vold-ved-alvorlig-psykisk-lidelse-bruk-av-strukturerte-kliniske-verktoy#helsedirektoratet-anbefaler-at-helsetjenestene-bruker-strukturert-klinisk-vurdering-\(skv\)-av-voldsrisiko](https://helsedirektoratet.no/folkehelse/psykisk-helse-og-rus/utredning-av-risiko-for-vold-ved-alvorlig-psykisk-lidelse-bruk-av-strukturerte-kliniske-verktoy#helsedirektoratet-anbefaler-at-helsetjenestene-bruker-strukturert-klinisk-vurdering-(skv)-av-voldsrisiko)
- Hodgins, S., & Côté, G. (1990). Prevalence of mental disorders among penitentiary inmates in Quebec. *Canada's Mental Health*, 38(1), 1-4.
- Irish, L., Kobayashi, I., & Delahanty, D. L. (2010). Long-term Physical Health Consequences of Childhood Sexual Abuse: A Meta-Analytic Review. *Journal of Pediatric Psychology*, 35(5), 450-461. doi: <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsp118>

- Janus, E. S., og Meehl, P. E. (1997). Assessing the legal standard for the prediction of dangerousness in sex offender commitment proceedings. *Psychology, Public Policy, and Law*, 3, 33-64.
- Langfeldt, T. (2008). Menn som forgriper seg på unge gutter. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 45(6), 729-734.
- Langström, N., Sjöstedt, G., & Grann, M. (2004). Psychiatric Disorders and Recidivism in Sexual Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16(2), 139-150. doi: <https://doi.org/10.1023/B:SEBU.0000023062.56389.ed>
- Lovdata (udatert). *Om Lovdata*. Hentet fra https://lovdata.no/info/om_lovdata
- Løvgren, M., Mossige, S., Huang, L., & Stefansen, K. (2016). Seksuell vold i og utenfor familien. I S. Mossige, & K. Stefansen, (Red.). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015* (s. 75-88). Oslo: NOVA-rapport.
- Maniglio, R. (2009). The impact of child sexual abuse on health: A systematic review of reviews. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 647-657. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.08.003>
- Marshall, W. L., Barbaree, H. E., & Christophe, D. (1986). Sexual offenders against female children: Sexual preferences for age of victims and type of behaviour. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 18(4), 424-439. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/h0079966>
- McGovern, K., & Peters, J. (1988). Guidelines for assessing sex offenders. I L. A. Walker, *Handbook on sexual abuse of children* (s. 216-246). New York: Springer
- Mossige, S. (1997). *Barneovergriperen – Legning eller handling?* Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Norges Bank (2014). *Priskalkulator*. Hentet fra <https://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/>
- Norsk Helseinformatikk. (Udatert). *Seksuelle overgrep mot barn*. Hentet fra <https://nhi.no/familie/barn/seksuelle-overgrep-mot-barn/>.
- NRK (udatert). *Alvdal-saken*. Hentet fra <https://www.nrk.no/nyheter/alvdal-saken-1.11468807>
- Nøttestad, J. A., Bjørngaard, J. H., & Rasmussen, K. (2012). Oppvekstforhold, levekår og risikofaktorer for tilbakefall hos seksualforbrytere i fengsel: Skiller de seg fra øvrige innsatte? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 49(10), 958-963.

- Nøttestad, J. A., & Goksøyr, P. K. (2004). *SVR-20. Vurdering av risiko for seksuell vold*. Trondheim: Universitetssykehuset.
- Otterlei, S. S., Engen, R. V., Akerbæk, E., & Løset, O. (2016, 21. november). *Dette vet vi om operasjon «Dark Room»*. NRK. Hentet fra https://www.nrk.no/hordaland/dette-vet-vi-om-operasjon-_dark-room_-1.13237865
- Otterlei, S. S., & Øystese, O. (2017, 30. mai). *Nye Dark Room-tall: Minst 300 barn grovt seksuelt utnyttet og misbrukt*. NRK. Hentet fra https://www.nrk.no/hordaland/nye-dark-room-tall_-minst-300-barn-grovt-seksuelt-utnyttet-og-misbrukt-1.13536946
- Panser, L. A., Rhodes, T., Girman, C. J., Guess, H. A., Chute, C. G., Oesterling, J. E., ... Jacobsen, S. J. (1995). Sexual Function of Men Ages 40 to 79 Years: The Olmsted County Study of Urinary Symptoms and Health Status Among Men. *Journal of the American Geriatrics Society*, 43(10), 1107-1111. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.1995.tb07009.x>
- Prentky, R. A., Lee, A. F. S., & Knight, R. A. (1997). Risk factors associated with recidivism among extrafamilial child molesters, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(1), 141-149.
- Prentky, R. A., Lee, A. F. S., Knight, R. A., & Cerce, D. (1997). Recidivism rates among child molesters and rapist: A methodological Analysis. *Law and Human Behavior*, 21(6), 635-359.
- Quinsey, V. L., Lalumière, M. L., Rice, M. E., & Harris, G. T. (1995). Predicting sexual offenses. I: Campbell, J. C. *Assessing dangerousness: Violence by sexual offenders, batterers, and child abusers* (s. 114-137). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rice, M. E., & Harris, G. T. (1997). Cross-validation and extension of the violence risk appraisal guide for child molesters and rapists. *Law and Human Behavior*, 21, 231-241.
- Rice M. E., Quinsey, V. L., & Harris, G. T. (1991). Sexual Recidivism Among Child Molesters Released From a Maximum Security Psychiatric Institution. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(3), 381-386. doi: 10.1037/0022-006X.59.3.381
- Rosenqvist, R., og Rasmussen, K. (2004). *Rettspsykiatri i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Simon, L. M. J. (2000). An examination of the assumptions of specialization, mental disorder, and dangerousness in sex offenders. *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 275-308.

- SMISO. (Udatert). *Definisjoner*. Hentet fra <https://smiso-st.no/definisjoner>
- Solem, L. K., Tommelstad, B., & Ridar, T. (2011, 9. januar). *Tiltalen som ryster Alvdal. VG, Innenriks*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/ww0bG/tiltalen-som-ryster-alvdal>
- Steine, I. M., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J., Nordhus, I. H., Mrdalj, J., & Pallesen, S. (2012). Forekomsten av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 49(10), 950-957.
- Stevenson, M. R. (2002). Understanding child sexual abuse and the catholic church: Gay priests are not the problem. *The Policy Journal of The Institute for Gay and Lesbian Strategic Studies*, 6, 1–6.
- Straffeloven. (1902). *Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10>
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff (straffeloven)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28?q=Straffeloven%202015>
- Thoresen, S., & Myhre, M. C. (2014). Vold og overgrep i barndommen. I S. Thoresen, & O. K. Hjemdal, (Red.). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv* (s. 56-67). Oslo: NKVTS-rapport.
- World Health Organization (1999). *ICD-10 Psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser*. Oslo: Universitetsforlaget.

APPENDIKS

Appendiks A: Operasjonalisering og registrering av variabler

Karakteristika ved domfelte

Kjønn og alder: Kjønn ble registrert for samtlige domfelte. Aldersvariabelen omhandler domfeltes alder da siste beviste overgrep mot barn fant sted. Aldersvariabelen er registrert i hele tall.

Familieforhold: Om domfelte er/har vært gift/samboende/kjæreste, er registrert som en dikotom variabel (*ja/nei*). Det er registrert *ja* kun for domfelte hvor saksreferatene bekrefter nåværende eller tidligere parforhold. Domfeltes eventuelle barn er registrert etter kategoriene (1) *har barn*, (2) *har ingen barn*. Dette omfatter både biologiske og ikke-biologiske barn.

Syssetting og økonomisk situasjon: Domfeltes arbeidssituasjon som oppgitt i saksreferatet deles inn i kategoriene: (1) *Er/har nylig vært i arbeid eller under utdanning*, (2) *arbeidsledig*, (3) *ufør/attføringsordning eller lignende*, eller (4) *pensjonist*. I hovedsak er domfeltes arbeidssituasjon registrert ved tidspunkt for rettssaken. I enkelte saker beskrives det imidlertid at den domfelte mistet jobben på grunn av rettssaken, og da er arbeidsstatus gjeldende like før rettssak registrert.

Domfeltes årsinntekt er registrert i følgende kategorier: (1) Ingen inntekt (2) *1-199 000 kr*, (3) *200 000-399 000 kr*, (4) *400 000-599 000 kr*, (5) *600 000 kr eller mer*. Med inntekt menes både arbeidsinntekt, pensjon og ulike former for offentlig stønad. For å kunne sammenligne inntektene, er det justert for prisvekst. Inntektene som er oppgitt i saksreferatene er derfor omgjort til 2017-verdi. Priskalkulator fra Norges Bank (Norges Bank, 2014) er benyttet for beregningen.

Helsetilstand: Domfeltes helsetilstand er registrert som flere dikotome variabler (*beskrives/beskrives ikke*). Variabelen svekket fysisk helse omhandler hvorvidt domfelte har eller har hatt svekket fysisk helse som hjerteproblemer, ryggproblemer, kols, multippel sklerose og lignende. Videre er domfeltes psykiske helsetilstand registrert med følgende variabler: *rus/alkoholproblemer*, *psykiatrisk diagnose* og *personlighetsforstyrrelse*. Med *rus/alkoholproblemer* menes om domfelte har eller har hatt dette tidligere. Det er videre registrert forekomst av personlighetsforstyrrelser i utvalget.

Beskrivelse av psykisk utviklingshemming, er her oppført som kategorisk variabel. Kategoriene er (1) *har en psykisk utviklingshemming*, (2) *beskrives med mangelfullt utviklede sjelsevner*, (3) *beskrives med varig svekkede sjelsevner*, (4) *beskrives med mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner*, og (5) *beskrives ikke*. Med begrepet “psykisk utviklingshemming” menes her det juridiske begrepet “psykisk utviklingshemming i rettslig forstand.

Når det gjelder seksuelle avvik, herunder pedofili, er dette registrert som en kategorisk variabel. Kategoriene omhandler hvorvidt domfelte: (1) *er gitt diagnosen pedofili*, (2) *beskrives som å sannsynligvis være pedofil/ha pedofile trekk uten oppført pedofilidiagnose*, eller (3) *beskrives ikke*.

Oppvekstforhold: Domfeltes oppvekstforhold beskrives ut fra to dikotome variabler (*beskrives/beskrives ikke*). Variabelen belastende barndom omhandler hvorvidt domfelte har opplevd belastende oppvekstforhold som omsorgssvikt, blitt plassert i fosterhjem/barnehjem, utsatt for vold eller lignende. Den siste variabelen under oppvekstforhold omhandler hvorvidt domfelte selv har vært utsatt for seksuelle overgrep i barndommen.

Tidligere strafferettslige forhold: Hvorvidt domfeltes tidligere straff kun gjelder seksuelle overgrep (atferd, handling, omgang, voldtekt, blotting, barnepornografi) er registrert som dikotom variabel (*ja/nei*). Hva eventuelt andre tidligere lovbrudd omhandler, er videre registrert som dikotome variabler (*ja/nei*). Disse omhandler hvorvidt domfelte tidligere er straffet for voldsforbrytelser, narkotikaforbrytelser, vinningsforbrytelser og/eller annet. Eksempler på “annet” er brudd på våpenloven, vegtrafikkloven, alkoholloven og lignende.

Siste strafferettslige forhold: Hvorvidt domfelte kun dømmes for brudd på §§ 195, 196 og eventuelt andre sedelighetsforbrytelser mot barn ved siste rettsak, er registrert som dikotom variabel (*ja/nei*). Hva eventuelt ytterligere lovbrudd omhandler, er videre registrert som dikotome variabler (*ja/nei*). Det er registrert om domfelte i tillegg ble straffet for voldsforbrytelser/trusler, narkotikaforbrytelser, vinningsforbrytelser og/eller annet. Eksempler på annet er brudd på våpenloven, vegtrafikkloven, alkoholloven, samt krenkelse av andres fred, hærverk og falsk forklaring.

Antall fornærmede ved siste dom: Antall barn under 16 år som ved siste straffesak er ofre for seksuelle overgrep, er registrert som kategorisk variabel. Kategoriene omhandler hvorvidt domfelte har forgrepet seg på: (1) *En fornærmet*, (2) *To fornærmede*, (3) *Tre-fire fornærmede*, (4) *Fem-ni fornærmede*, eller (5) *Ti eller flere fornærmede*.

Barnepornografi: Det er registrert om domfelte ved siste eller tidligere dom er straffet for besittelse, produksjon og/eller distribuering av barnepornografisk materiale. Dette er registrert som en dikotom variabel (*ja/nei*).

Erkjennelse av begåtte handlinger: Hvorvidt domfelte erkjenner det seksuelle overgrepet er registrert som kategorisk variabel. Kategoriene omfattes av (1) *tilstår overgrepet*, (2) *tilstår delvis overgrepet*, (3) *neker straffskyld for overgrepet*, eller (4) *saksreferatet mangler konkret informasjon, men domfelte har anket bevisvurdering under skyldspørsmålet fra tingretten*.

Bagatellisering: Hvorvidt domfelte har bagatellisert de seksuelle overgrepene gjennom rettssaken, er registrert som en dikotom variabel (*beskrives/beskrives ikke*). Eksempler på bagatellisering vil her være å legge skylden på barna eller andre, avvisning av ansvar, manglende aksept for at overgrepene er skadelige for barna, samt bagatellisere omfang og grovhet av overgrepene.

Bruk av makt: Domfeltes bruk av makt mot fornærmede registreres som to dikotome variabler (*beskrives/beskrives ikke*). Variablene omhandler hvorvidt domfelte har anvendt fysisk vold og/eller verbale trusler i forbindelse med overgrepet. Eksempler på fysisk vold innebærer slag, fastholding, binding og lignende. Eksempler på verbale trusler omfatter her uttalelser om at fornærmede vil havne på barnehjem, at fornærmede/fornærmedes familie vil bli drept, at familien vil gå i oppløsning, at foreldre vil havne i fengsel eller lignende hvis overgrepene viderefremmes.

Karakteristika ved fornærmede

Kjønn og alder: Kjønn på de fornærmede ble registrert som kategorisk variabel og omhandler hvorvidt domfelte forgrep seg på (1) *jente(r)*, (2) *gutt(er)* eller (3) *begge kjønn*. Siden en domfelt kan ha flere fornærmede, er alder på fornærmede registrert som tre dikotome variabler (*beskrives/beskrives ikke*), og tilsvarer alder da første overgrep i siste straffesak fant sted. Variablene innebærer barn i alderen 0-5 år, barn i alderen 6-10 år, og barn i alderen 11-15 år. I tillegg er det registrert en variabel som omhandler aldersspenn. Dette innebærer hvor stort aldersprik det er mellom de fornærmede i de sakene som omhandler mer enn én fornærmet. Aldersspennet er registrert i hele tall.

Karakteristika ved overgrepssituasjonen(e)

Lokalisasjon for overgrepene: Plassen hvor overgrep har funnet sted er registrert som kategoriske variabler. Kategoriene omfattes av: (1) *privat arena*, (2) *offentlig arena*, eller (3)

både offentlig og privat arena. Privat arena innebærer hjemmet til domfelte og/eller fornærmede, eller i boligen til familiemedlemmer eller venner av domfelte eller fornærmede. Offentlig arena innebærer eksempelvis overgrep som har funnet sted i skogholt, på kjøpesenter, i bil, på bensinstasjon, i båt og ved badestrender.

Relasjonen mellom domfelte og fornærmede: Relasjonen mellom domfelte og de fornærmede er registrert som kategorisk variabel. Kategoriene omfatter om domfelte og de fornærmede (1) *er i familie*, (2) *er ikke i familie*, eller (3) *er både i og utenfor familie*. Familie omfatter her om fornærmede er barn, stebarn, barnebarn, stebarnbarn og nevø/niese av domfelte.

For å få mer detaljert informasjon om de ulike relasjonene mellom domfelte og fornærmede, er ulike relasjoner videre registrert som dikotome variabler (*beskrives/beskrives ikke*). Det er registrert om relasjonen er biologisk forelder - barn, steforelder - stebarn, besteforelder - barnebarn, stebesteforelder - stebarnbarn, onkel - onkelbarn, om domfelte er nabo/venn/bekjent av fornærmedes familie, om fornærmede er venn med domfeltes barn/stebarn, om det er kjæresteforhold mellom domfelt og fornærmede, og/eller om det er ukjent eller tilfeldig bekjentskap. Flere relasjonsforhold kan her være gjeldende dersom det dreier seg om flere fornærmede i samme straffesak.

Rettspsykiatriske vurderinger og bruk av særreaksjon:

Sakkyndigvurdering: Hvorvidt det av rettsoppnevnte sakkyndige er foretatt rettspsykiatrisk vurdering av den domfelte, er registrert som dikotom variabel (*beskrives/beskrives ikke*).

Risikovurdering: Om det er foretatt bruk av risikovurdering, er registrert som kategorisk variabel. Med risikovurdering menes en vurdering av risikoen for nye seksuelle overgrep. De ulike kategoriene omfatter (1) *bruk av strukturerte kartleggingsverktøy som HCR-20 eller SVR-20*, (2) *risikovurdering drøftes i saksreferatet uten at strukturelle kartleggingsverktøy er nevnt*, eller (3) *ingen form for risikovurdering er nevnt*.

Særreaksjon: Når det gjelder om domfelte er blitt idømt særreaksjon (forvaring eller sikring), er dette registrert som dikotom variabel (*ja/nei*). I de eldste sakene omtales begrepet "sikring", noe som også her inngår i begrepet særreaksjon.

Appendiks B: Fordeling av arbeid

Arbeidet med denne oppgaven har vært jevnt fordelt mellom Ida Bakstevold og Maren Bratseth Daling. Når det gjaldt forarbeid, innebar dette et bredt litteratursøk og innhenting av data. Dette var svært tidkrevende da det var utfordrende å finne relevante saksreferater for denne studien. Lovdata registrerer ikke *gjentatte* lovbrytere på en strukturert måte, og disse måtte vi derfor i sin helhet lete frem selv. Vi gjennomgikk 359 dommer hver, med utgangspunkt i kriterier vi hadde drøftet på forhånd. Etter å ha kommet frem til 91 brukbare saksdokumenter, ble disse delt likt mellom oss for grundig koding av en rekke aktuelle variabler. Deretter gjorde vi deskriptive analyser i SPSS sammen. Selve skrivingen av forskningsartikkelen ble gjort slik at begge bidro i alle de ulike hoveddelene. Vi har vært opptatt av å utforme hele hovedoppgaven sammen, noe som også har vært nødvendig for å få en meningsfull sammenfatning av materialet. Arbeidsfordelingen har vært av en slik art at begge kandidater har bidratt på lik linje i hver del av oppgaven, og således har begge medvirket på alle områder.

